

УЛС ТӨРИЙН
ХҮРЭЭН ДЭХ
АВЛИГЫН
ТӨСӨӨЛӨЛ

ШИНЖЭЭЧДИЙН ТӨСӨӨЛЛИЙН
СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

УЛС ТӨРИЙН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ТӨСӨӨЛӨЛ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Улаанбаатар
2022

ГАРЧИГ

Хүснэгтийн жагсаалт.....	4
Зургийн жагсаалт.....	5
УДИРТГАЛ	7
Судалгааны үндэслэл.....	7
Судалгааны зорилго, зорилт	8
Судалгааны арга зүй, аргачлал	8
Судалгааны асуулга	9
Судалгааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт	9
Мэдээллийг боловсруулах арга	9
Судалгааны хамрах хүрээ	10
НЭГ. АВЛИГЫН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВ.....	11
Авлигын хүрээний түгээмэл байдлын талаарх тойм.....	12
Авлигын түвшинд нөлөөлсөн гол хүчин зүйлс	13
ХОЁР. МОНГОЛ УЛС ДАХЬ УЛС ТӨРИЙН ХҮРЭЭНИЙ АВЛИГЫН ТҮВШИН	16
Шалгуур үзүүлэлтийн тухайд	17
Шалгуур үзүүлэлт 1. Улс төрийн авлигын цар хүрээ	18
Дэд үзүүлэлт 1. Улс төрийн авлигын түгээмэл байдал	19
Дэд үзүүлэлт 2. Улс төрийн авлигын түвшний өөрчлөлт	20
Дэд үзүүлэлт 3. Төрийн институц дэх улс төрийн авлигын тархалтын цар хүрээ.....	22
Дэд үзүүлэлт 4. Төрийн байгууллагын үйл ажиллагаан дахь авлигын тархалтын цар хүрээ.....	24
Дэд үзүүлэлт 5. Улс төрийн авлигын нөлөөлөл, чиглэл.....	26
Шалгуур үзүүлэлт 2. Улс төрийн авлигын хэлбэр	28
Дэд үзүүлэлт 1. Хээл, хахуулийн хэлбэр	30
Дэд үзүүлэлт 2. Хууль бус нөлөөллийн хэлбэр.....	31
Дэд үзүүлэлт 3. Улс төрийн нам, улс төр, бизнес, гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн харилцаа хамаарал	32
Дэд үзүүлэлт 4. Улс төрийн хүрээн дэх авлигын хэлбэр	34
Дэд үзүүлэлт 5. Улс төрийн хүрээн дэх хээл хахууль өгөх, авах арга	36
Шалгуур үзүүлэлт 3. Улс төрийн авлигын шалтгаан, нөхцөл	38
Дэд үзүүлэлт 1. Улс төрийн авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс.....	39
Дэд үзүүлэлт 2. Улс төрийн авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдол	40
Дэд үзүүлэлт 3. Улс төрийн хүрээн дэх хүрээллүүдийн нөхцөл байдал	42
Шалгуур үзүүлэлт 4. Улс төрийн авлигын хор уршиг, үр дагавар.....	44
Дэд үзүүлэлт 1. Улс төрийн авлигын хор уршиг	45
Дэд үзүүлэлт 2. Авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт	46
ГУРАВ. БУСАД ҮЗҮҮЛЭЛТ	49

Улс төрийн намуудын авлигад автсан байдал.....	49
Улс төрийн хүрээний (өндөр дээд түвшний) авлигын хэмжээ.....	50
Бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны явцад зарцуулж буй авлигын хэмжээ	50
Хээл хахуульд зарцуулсан мөнгөний хэмжээ.....	50
Дээд түвшний авлигатай тэмцэх үйл ажиллагаа.....	51
ДӨРӨВ. ШИНЖЭЭЧДИЙН ТАЛААРХ ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ.....	53
ДҮГНЭЛТ	54
АВЛИГЫГ БУУРУУЛАХ ХҮРЭЭНД ШИНЖЭЭЧДИЙН ДЭВШҮҮЛСЭН САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ (судалгааны үр дүнд үндэслэн)	56
СУДАЛГААНЫ АСУУЛГА, СУДАЛГААГ САЙЖРУУЛАХТАЙ ХОЛБООТОЙ САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ.....	59
ХАВСРАЛТ.....	60

Хүснэгтийн жагсаалт

Хүснэгт 1. Сүүлийн нэг жилийн хугацаанд зарим салбар хүрээний авлигын байдал, өөрчлөлт.....	13
Хүснэгт 2. Монгол Улсын авлигын ерөнхий түвшинд нөлөөлсөн гол хүчин зүйлс, нөхцөл байдал, давтамж, хувиар	14
Хүснэгт 3. Төрийн институт, салбар, хүрээн дэх авлигын тархалт, цар хүрээ, хувиар.....	22
Хүснэгт 4. Салбар, хүрээ /төрийн институт/-нд авлига тархсан байдал, цар хүрээний өөрчлөлт,.....	23
Хүснэгт 5. Төрийн байгууллагын үйл ажиллагаан дахь авлигын тархалт, цар хүрээ	24
Хүснэгт 6. Төрийн байгууллагын үйл ажиллагаан дахь авлигын тархалт, цар хүрээ, 2020-2022	25
Хүснэгт 7. Улс төрийн хүрээний авлигын чиглэгдсэн байдал, салбараар, 2020-2022	27
Хүснэгт 8. Улс төрийн хүрээний авлигын чиглэгдсэн байдал, 2020-2022	27
Хүснэгт 9. Улс төрийн хүрээний хээл, хахуулийн хэлбэрийн үнэлгээ, 2020-2022	31
Хүснэгт 10. Хууль бус нөлөөллийн үнэлгээ, 2020-2022	32
Хүснэгт 11. Улс төрийн нам, улс төр, бизнес, гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн харилцаа хамаарлын талаарх шинжээчдийн санал, бодол, 2020-2022.....	34
Хүснэгт 12. Улс төрийн хүрээн дэх авлигын зарим хэлбэрийн тархалт, 2022.....	35
Хүснэгт 13. Улс төрийн хүрээн дэх авлигын зарим хэлбэрийн тархалт, өөрчлөлт, 2020-2022	36
Хүснэгт 14. Улс төрийн хүрээнд хээл хахууль өгөх, авах аргуудын үнэлгээ, 2020-2022.....	37
Хүснэгт 15. Улс төрийн авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс, 2022.....	39
Хүснэгт 16. Улс төрийн авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс, 2020-2022.....	40
Хүснэгт 17. Улс төрийн авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн байгууллага дахь дутагдал, доголдол, 2020-2022	42
Хүснэгт 18. Улс төрийн хүрээн дэх бүлэглэл, хүрээллүүдийн нөхцөл байдал, 2020-2022.43	
Хүснэгт 19. Улс төрийн авлигын хор уршиг, сөрөг үр дагавар, 2020-2022.....	46
Хүснэгт 20. Улс төрийн хүрээний авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт, 2020-2022 оны индексээр.....	48
Хүснэгт 21. Бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны авлигын хэмжээ, хувиар, 2022.....	50
Хүснэгт 22. Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны авлигын хэмжээ, хувиар, 2022	51
Хүснэгт 23. Авлигыг бууруулах, авлигаас урьдчилан сэргийлэх хүрээнд нэн түрүүнд авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай арга зам.....	56

Зургийн жагсаалт

Зураг 1. Судалгааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт.....	9
Зураг 2. Монгол Улс дахь авлигын түгээмэл байдал, хувиар.....	11
Зураг 3. Монгол улсын авлигын түгээмэл байдлын харьцуулсан үнэлгээ, 2020-2022.....	11
Зураг 4. Авлигын түвшин салбар, хүрээгээр, үнэлгээний дунджаар	12
Зураг 5. Монгол Улсын авлигын ерөнхий түвшинд нөлөөлсөн гол хүчин зүйлс, хувиар....	14
Зураг 6. Улс төрийн авлигын талаарх төсөөллийн үнэлгээ, сүүлийн таван жилийн өөрчлөлт, индекс.....	16
Зураг 7. Улс төрийн авлигын түвшин, дундаж утгаар, 2008-2022	16
Зураг 8. Улс төрийн байгууллагын хүрээн дэх авлигын үнэлгээ, үзүүлэлтийн ерөнхий схем.....	17
Зураг 9. Улс төрийн хүрээний авлигын шалгуур үзүүлэлтийн индекс, 2020-2022.....	18
Зураг 10. Улс төрийн авлигын цар хүрээний үнэлгээ, индекс	18
Зураг 11. Улс төрийн авлигын цар хүрээний үнэлгээний өөрчлөлт.....	19
Зураг 12. Монгол Улсын улс төрийн байгууллагын хүрээн дэх авлигын түгээмэл байдал, хувиар.....	19
Зураг 13. Улс төрийн байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин, хувиар, 2020-2022	20
Зураг 14. Улс төрийн байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт, хувиар	21
Зураг 15. Улс төрийн хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт, хувиар, 2020-2022.....	21
Зураг 16. Төрийн институт дэх авлигын цар хүрээний өөрчлөлт, 2021-2022	23
Зураг 17. Төрийн байгууллагын үйл ажиллагаан дахь авлигын цар хүрээний өөрчлөлт, 2021-2022	25
Зураг 18. Улс төрийн хүрээний авлигын чиглэл, 2022.....	26
Зураг 19. Улс төрийн авлигын хэлбэрийн индекс, 2018-2022	28
Зураг 20. Улс төрийн авлигын хэлбэрийн үнэлгээ, индексээр	29
Зураг 21. Улс төрийн авлигын хэлбэрийн үнэлгээний өөрчлөлт, 2021-2022	29
Зураг 22. Улс төрийн хүрээнд түгээмэл хэрэглэгддэг хээл хахуулийн хэлбэрийн үнэлгээ	30
Зураг 23. Улс төрчид, өндөр албан тушаалтнууд хувийн зорилгоор төрийн байгууллага, албан тушаалтны үйл ажиллагаанд нөлөөлөхөд хэрэглэдэг арга хэлбэрүүд.....	31
Зураг 24. Улс төрийн нам, улс төр, бизнес, гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн харилцаа хамаарлын талаарх шинжээчдийн санал, бодол	33
Зураг 25. Улс төрийн авлигын хэлбэрийн индекс, 2018-2022	35
Зураг 26. Улс төрийн хүрээнд хээл хахууль өгөх, авах аргуудын үнэлгээ, индексээр, 2018-2022	37
Зураг 27. Улс төрийн авлигын шалтгаан, нөхцөлийн индекс, 2018-2022	38
Зураг 28. Улс төрийн авлигын шалтгаан, нөхцөлийн үнэлгээ, дэд үзүүлэлтээр, индексээр	38

Зураг 29. Улс төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд оршиж буй дутагдал, доголдлын авлигын түвшинд нөлөөлж буй байдал, 2022	41
Зураг 30. Улс төрийн хүрээн дэх бүлэглэл, хүрээллүүдийн нөхцөл байдал, 2022	43
Зураг 31. Улс төрийн авлигын хор уршиг, үр дагаврын индекс, 2018-2022 он	44
Зураг 32. Улс төрийн авлигын шалтгаан, нөхцөлийн үнэлгээ, дэд үзүүдэлтээр, индексээр	44
Зураг 33. Улс төрийн авлигын хор уршиг, үр дагавар, 2022	45
Зураг 34. Авлигын замаар олсон хөрөнгөө зарцуулсан байдал, 2022.....	47
Зураг 35. Монгол Улс дахь улс төрийн намуудын авлигад автсан байдал, хувиар.....	49
Зураг 36. Авлигыг бууруулахад нэн шаардлагатай арга хэмжээ, 2022	52
Зураг 37. Судалгаанд хамрагдсан шинжээчдийн нас, хүйсийн бүтэц.....	53
Зураг 38. Шинжээчдийн салбарын харьяалал, хувиар.....	53

УДИРТГАЛ

Судалгааны үндэслэл

Авлигын эсрэг хуулийн 4.1-д заасан этгээд албан тушаалын эрх мэдлээ хувийн ашиг хонжоо олоход урвуулан ашиглах, бусдад давуу байдал олгох, иргэн, хуулийн этгээдээс тэрхүү хууль бус давуу байдлыг олж авах үйлдэл, эс үйлдэхүйгээр илрэх аливаа эрх зүйн зөрчлийг авлига гэж авч үздэг. Авлигатай тэмцэх газар 2008 оноос хойш жил тутам *«Улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд дэх авлигын талаарх төсөөллийн судалгаа»*-г зохион байгуулж судалгааны үр дүнг Мянганы хөгжлийн 9 дэх зорилтын *«Авлигыг үл тэвчих уур амьсгалыг нийгмийн бүх хүрээнд бий болгох, хэвшүүлэх»* 24 дүгээр зорилтын хэрэгжилтийг үнэлж дүгнэх нэг шалгуур болгож ирсэн. Эл судалгаанд “Монголын улс төрийн хүрээ болон хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд дэх авлигын цар хүрээ, авлигад ихээр өртсөн салбар, байгууллага, авлигын түгээмэл хэлбэр, хор уршиг зэрэг авлигын талаарх төсөөллийг тоон утгаар буюу үнэлгээний дундаж оноогоор илэрхийлсэн, монголын нийгмийн дээд (өндөр) түвшин дэх “grand” буюу “том” гэж нэрлэгддэг авлигын түвшинг хэмжих үзүүлэлт”-ийг тооцоолон гаргасан. 2008-2017 он хүртэл улс төр болон шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд дэх авлигын талаарх төсөөллийг нэг судалгааны хүрээнд судалж, нэгтгэсэн тайланг гаргаж байсан бол 2018 оноос эхлэн тус хоёр хүрээг салган судалсан. *«Улс төрийн хүрээнд дэх авлигын талаарх төсөөллийн судалгаа»* болон *«Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд дэх авлигын талаарх төсөөллийн судалгаа»* гэж тусад нь судалдаг болов. Ингэхдээ “Улс төрийн хүрээ” гэж Авлигын эсрэг хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.1-д заасан удирдах албан тушаал хашиж буй этгээд албан тушаалын эрх мэдэл, нэр нөлөөгөө албаны болон хувийн зорилгоор хэрэгжүүлж, ашиглаж байгаатай холбоотой нийгмийн харилцааг авч үзсэн. Харин “Хууль хяналтын байгууллагын хүрээ” гэж хууль сахиулах чиг үүрэг гүйцэтгэж буй шүүх, прокурор, цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шүүхийн шинжилгээ, авлигатай тэмцэх, тагнуул, хил хамгаалах, иргэний харьяалал, шилжилт хөдөлгөөний асуудал хариуцсан байгууллагын үйл ажиллагаатай холбоотой нийгмийн харилцааг авч үзсэн. Судалгаа нь авлигын хандлага, авлигад өртөмтгий ажил, албан тушаал, авлигад нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлох, авлигаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Мөн улс төр, хууль хяналтын байгууллагын

хүрээний авлигын эсрэг үйл ажиллагааны үр дүнг үнэлж дүгнэхэд мэдээллийн чухал эх сурвалж болох учиртай.

Судалгааны зорилго, зорилт

Монгол Улс дахь улс төрийн хүрээн дэх авлига буюу «дээд (өндөр)» түвшний авлигын шинж чанарыг тодорхойлоход чиглэгдсэн. Ингэхдээ дараах хэд хэдэн зорилтыг дэвшүүлэв. Үүнд:

- Монгол улс дахь авлигын түвшин, ерөнхий үнэлгээ;
- Улс төрийн хүрээн дэх авлигад автагдсан байдал, цар хүрээ, тархалт;
- Авлигад өртөмтгий салбар, байгууллага;
- Улс төрийн хүрээн дэх авлигын хэлбэр, түүний үнэлгээ;
- Улс төрийн хүрээн дэх авлигын шалтгаан, нөхцөл түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодруулах;
- Улс төрийн хүрээн дэх авлигын хэмжээ, түүний хор уршиг, үр дагаврыг гаргах;
- Улс төрийн хүрээн дэх авлигатай тэмцэх үйл ажиллагаанд анхаарах чиглэл, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодруулах зэрэг болно.

Судалгааны арга зүй, аргачлал

Төсөөллийн судалгааг тоон болон чанарын аргаар авч байгаа байгаа бөгөөд тоон судалгааны мэдээллийг цуглуулахдаа утсаар мэдээлэл хүргэн зөвшөөрөл авч, и-мэйл хаягаар нь болон биечлэн очиж авсан. 2018 он хүртэл тоон судалгааны аргыг ашигладаг байсан бол тус оноос эхлэн чанарын судалгааны аргыг нэмэлтээр нэвтрүүлж эхэлсэн. Судалгааны мэдээлэлд шинжилгээ хийхдээ «Улс төрийн хүрээн дэх авлигын талаарх төсөөллийн 2020-2021 оны судалгаа»-ны тоо баримттай харьцуулан шинжилж, гарсан өөрчлөлт, үр дүнг тогтоосон. Судалгааны үзүүлэлтүүд хоорондоо холбоо хамаарал, уялдаатай байх, шинжлэх ухааны үндэслэл бүхий байх, мэдээллийн эх үүсвэр тодорхой байх, үнэн бодитой байх, хэмжих, дүгнэх боломжтой байх гэсэн зарчмыг баримталсан болно.

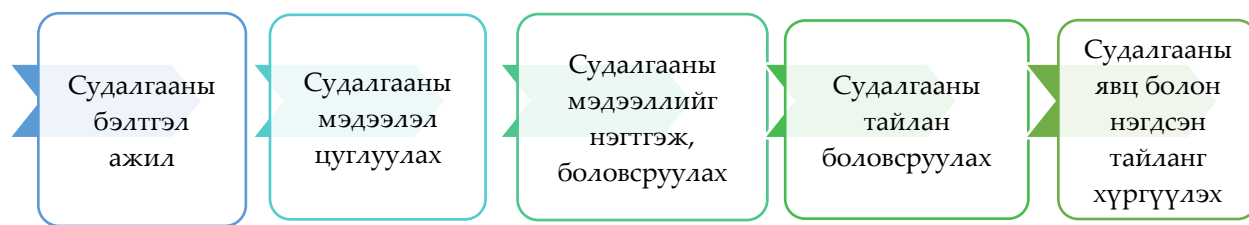
Судалгааны асуулга

Улс төрийн хүрээн дэх дээд (өндөр) түвшний авлигын төсөөллийг судлахдаа захиалагчаас ирүүлсэн зорилго, зорилтыг хангахуйц 7 багц асуулгаар цогцод нь судалсан.

Судалгааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт

Судалгааны баг нэгдсэн удирдлага, зохицуулалт, хяналтаар хангаж мэдээлэл цуглуулах, хянах, боловсруулах, тайлан бичих гэсэн 5 багт хуваагдан 2022 оны 9 дүгээр сарын 19-ны өдрөөс эхлэн ажилласан.

Зураг 1. Судалгааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт

Судалгааны бэлтгэл ажлын хүрээнд судалгаа хийх хөтөлбөр, төлөвлөгөө боловсруулан, шалгуурыг хангахуйц салбар, хүрээний төлөөллийг сонгон жагсаалтыг гаргаж, багийн гишүүдэд сургалт мэдээлэл олгон судалгааг эхлүүлсэн.

Мэдээллийг боловсруулах арга

Анкетын аргаар цуглуулсан мэдээлэлд боловсруулалт хийхдээ орчин үеийн багц программ «SPSS-22»-ыг хэрэглэн боловсруулалт хийв. Судалгааны зорилго, зорилтын дагуу авлигын цар хүрээний үнэлгээний тархалт, хууль хяналтын байгууллагын хүрээний байгууллага, албан тушаалтны үйлдэл, үйл ажиллагаа тус бүрээр гаргаж, тэдгээрийн дунджийг тооцсон. Мөн авлигын хэлбэр, шалтгаан, нөхцөл, хор уршиг, үр дагаврыг тодорхойлсон үзүүлэлтүүдийн дунджийг тооцооллоо. Ингэхдээ дараах томъёог ашигласан.

$$\gamma = \frac{A_1 * 5 + A_2 * 4 + A_3 * 3 + A_4 * 2 + A_5 * 1}{A_1 + A_2 + A_3 + A_4 + A_5}$$

Авлигын шалтгаан, нөхцөлийн үнэлгээг а) нийгэм, эдийн засгийн шинжтэй; б) хууль эрх зүйн шинжтэй; в) улс төрийн шинжтэй; г) ёс суртахуун, зан заншлын шинжтэй гэж ангилан гаргалаа. Мөн судалгааны өгөгдөл дээр анхдагч үр дүн болох нэг хэмжээст тархалтыг гаргахын зэрэгцээ шинээр хувьсагч үүсгэх, дундаж үзүүдэлтийг бодох, харьцуулалт, график шинжилгээ хийж, үр дүнг тодорхойллоо.

Судалгааны хамрах хүрээ

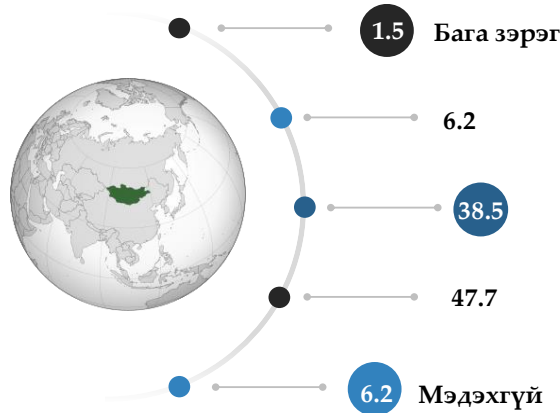
Судалгааны мэдээллийг зөвшөөрөгдсөн салбар, хүрээний шинжээчдээс цуглуулсан. Ингэхдээ нийтийн алба, шүүх, хууль сахиулах салбар, хэвлэл мэдээллийн салбар, бодлогын болон олон нийтийн санаа бодлын судлаач, бизнесийн салбар, олон улсын байгууллага, улс төрийн нам, иргэний нийгмийн байгууллагыг төлөөлөх ердийн мэргэжилтний түвшнээс илүү хэмжээний ойлголт, мэдлэг, туршлагатай 65 шинжээчдийг хамрууллаа. Мөн хүйсийн хувьд хазайлт үүсгэхгүй байхаар судалгааны мэдээлэл цуглуулсан болно.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

НЭГ. АВЛИГЫН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВ

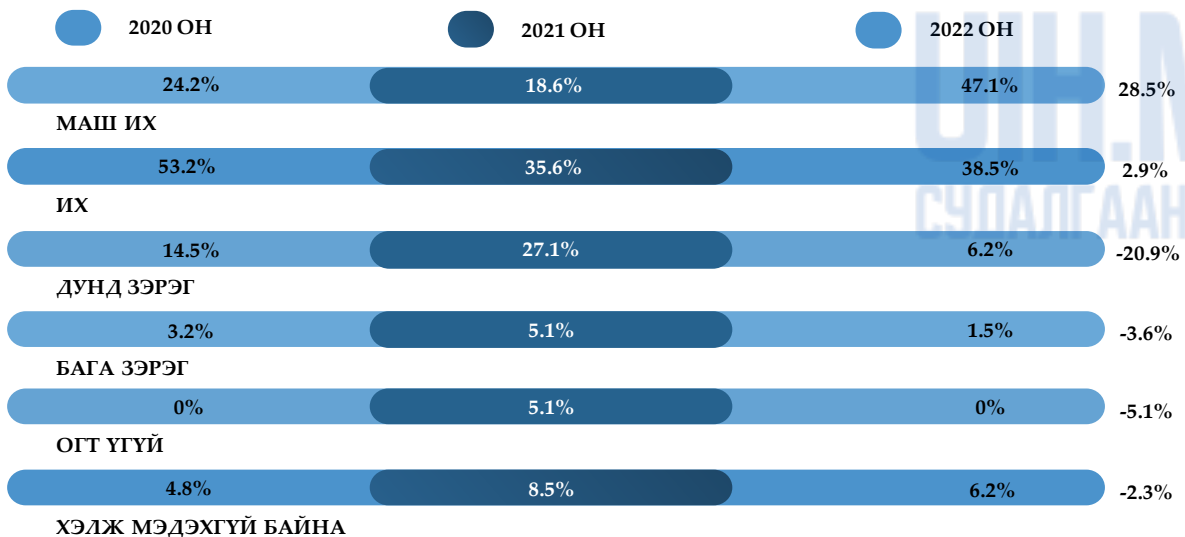
Монгол Улсын авлигын төлөв, түгээмэл байдлыг “Улс төрийн хүрээн дэх авлигын төсөөлөл-2022” судалгаанд хамрагдсан шинжээчдээр үнэлүүлэхэд манай улсад авлига түгээмэл байна гэж $\frac{3}{4}$ нь буюу 86.2 хувь нь үзжээ. Тухайлбал, респондентуудын 38.5 хувь авлига их, 47.7 хувь маш их байна гэсэн бол дунд зэрэг гэж 6.2 хувь, бага зэрэг гэж 1.5 хувь, мэдэхгүй байна гэж 6.2 хувь нь тус тус хариулжээ.

Зураг 2. Монгол Улс дахь авлигын түгээмэл байдал, хувиар

Судалгаанд оролцсон шинжээчдийн Монгол Улс дахь авлигын түгээмэл байдалд өгсөн үнэлгээг өмнөх онтой харьцуулбал 2022 онд авлигын тархац өссөн үзүүлэлт гарчээ.

Зураг 3. Монгол улсын авлигын түгээмэл байдлын харьцуулсан үнэлгээ, 2020-2022

Харин авлигын түгээмэл байдалд өгсөн их гэсэн үнэлгээ 35.6 хувиас 38.5 хувь болж 2.9 пунктээр, маш их гэсэн үнэлгээ 18.6 хувиас 47.1 хувь болж 28.5 пунктээр буюу 2.5 дахин өсжээ.

Тухайлбал, улс орны түвшин дэх авлигын түгээмэл байдалд өгсөн дунд зэрэг гэсэн үнэлгээ 27.1 хувиас 6.2 хувь болж 20.9 пунктээр, бага зэрэг гэсэн үнэлгээ 5.1 хувиас 1.5 хувь болж 3.6 пунктээр тус тус буурчээ. Мөн огт үгүй гэсэн үнэлгээ энэ онд өгөгдөөгүй байна.

Авлигын хүрээний түгээмэл байдлын талаарх тойм

Зарим салбар, хүрээн дэх авлигын түгээмэл байдлыг шинжээчдээр үнэлүүлэн дундаж (mean) утгаар авч үзэхэд засгийн газар (яам агентлаг), улс төрийн нам, УИХ, төрийн захиргааны байгууллагууд хийгээд шүүх, прокурор болон хэвлэл мэдээллийн салбарт авлига их байна (4.49-4.07) гэсэн бол төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшилд харьцангуй бага (2.85-3.00) тархсан гэж үнэлжээ.

Зураг 4. Авлигын түвшин салбар, хүрээгээр, үнэлгээний дунджаар

Авлигын түвшинг салбар, хүрээгээр нь индексжүүлж, өмнөх онуудын тус үзүүлэлттэй харьцуулбал дараах дүр зураг ажиглагдав.

Хүснэгт 1. Сүүлийн нэг жилийн хугацаанд зарим салбар хүрээний авлигын байдал, өөрчлөлт

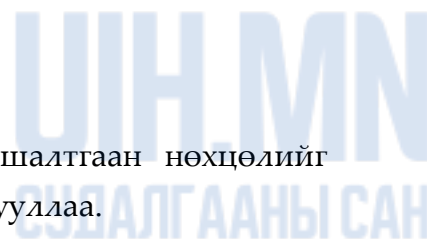
Салбар, үйл ажиллагаа	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Орон нутгийн төрийн захиргааны удирдлага	4.12	3.44	4.17	0.68
Улсын Их Хурал	4.21	3.62	4.02	0.59
Нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага	3.80	3.31	3.8	0.49
Засгийн газар (яам, агентлаг)	4.49	4.02	4.18	0.47
Төрийн бус байгууллага	2.85	2.43	2.59	0.42
Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл	4.07	3.76	3.72	0.31
Прокурор	4.12	3.82	3.88	0.30
Төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн өмчийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой аж ахуйн нэгж	3.88	3.60	4.1	0.28
Шүүх	4.19	3.94	3.84	0.25
Улс төрийн нам	4.31	4.08	4.38	0.23
Хувийн хэвшил	3.00	2.91	2.84	0.09

Сүүлийн нэг жилийн хугацаан дахь авлигын нөхцөл байдлын өөрчлөлтийг өмнөх оны үнэлгээтэй харьцуулан үзвэл салбар хүрээ бүрт авлигын тархалт өссөн үзүүдэлт гарчээ. Тодруулбал, орон нутгийн төрийн захиргааны удирдлага, Улсын Их Хурал, нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага, засгийн газар (яам, агентлаг)-ын хүрээний авлига илүү өссөн байна.

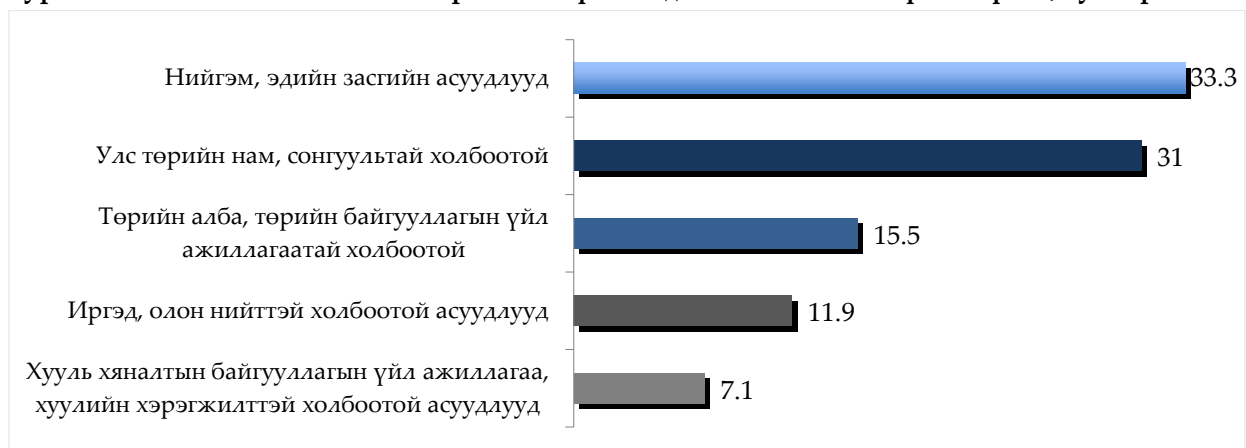
2021 оны судалгааны дүнгээр төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн өмчийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой аж ахуйн нэгжүүд, Засгийн газар (яам, агентлаг), Улсын Их Хуралд өгсөн шинжээчдийн авлигын нөхцөл байдлын үнэлгээ буурсан хандлагатай байсан бол 2022 оны дүнгээр нэлээд өссөн байгаа нь хүснэгтээс харагдана.

Авлигын түвшинд нөлөөлсөн гол хүчин зүйлс

Монгол Улс дахь авлигын түвшинд нөлөөлж буй гол шалтгаан нөхцөлийг шинжээчдээс нээлттэй асуулгын аргаар авч нэгтгэн боловсрууллаа.

Зураг 5. Монгол Улсын авлигын ерөнхий түвшинд нөлөөлсөн гол хүчин зүйлс, хувиар

Сүүлийн нэг жилийн хугацаанд авлигын түвшинд нөлөөлж буй гол хүчин зүйлсийг шинжээчдийн 33.3 хувь нь нийгэм, эдийн засгийн асуудлууд, 31 хувь нь улс төрийн тогтворгүй байдал, эрх мэдлийн төвлөрөл хийгээд улс төрийн намтай холбоотой, 15.5 хувь нь төрийн алба, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаатай холбоотой асуудлууд, 11.9 хувь нь иргэд олон нийтийн ухамсар, мэдлэг, 7.1 хувь нь хуулийн хэрэгжилт, холбогдох байгууллагын үйл ажиллагаатай холбоотой хүчин зүйлс нөлөөлж байна гэж үзжээ.

Хүснэгт 2. Монгол Улсын авлигын ерөнхий түвшинд нөлөөлсөн гол хүчин зүйлс, нөхцөл байдал, давтамж, хувиар

№		Давтамж	Хувь	Т/хувь
I	Төрийн алба, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаатай холбоотой	14	15.5	24.5
1	Төрийн албаны хүнд суртал	7	8.3	13.2
2	Тусгай зөвшөөрөл олгох, газар эзэмших зэрэг үйл ажиллагаанд авлига их гардаг	3	2.4	3.8
3	Шинээр албан тушаалд томилоход авлига их	1	1.2	1.9
4	Хувийн ашиг сонирхолыг илүүд үздэг	1	1.2	1.9
5	Цэцэрлэгийн хүртээмж нэмэгдсэнээр энэ төрлийн авлига буурсан байх	1	1.2	1.9
6	Төрийн менежерээс дээш түвшний албан хаагчдын ёс зүйтэй холбоотой	1	1.2	1.9
II	Нийгэм, эдийн засгийн асуудлууд	28	33.3	52.8
1	Үнийн өсөлт, инфляци	9	10.7	17.0
2	Covid, хөл хорионоос болоод хүмүүсийн амьжиргаа доройтсон	8	9.5	15.1

3	Цалин орлогын хүрэлцээгүй байдал	7	8.3	13.2
4	Орос, Украины дайнтай холбоотой эдийн засгийн хямрал	2	2.4	3.8
5	Төр бизнесийн бүх түвшинд иргэдтэй өрсөлдөж тэдний орон зайг булаасан	1	1.2	1.9
6	Эдийн засгийн хямрал, гааль дээрх хорио цээр зэргээс улбаатай ашиг сонирхлын зөрчил ихэссэн явдал	1	1.2	1.9
III	Иргэд, олон нийттэй холбоотой асуудлууд	10	11.9	18.9
1	Бүх нийтээр энгийн үзэгдэл мэт хүлээн авах болсон	6	7.1	11.3
2	Хувь, хүн ААН-ийн тулгамдсан асуудал, хууль бус үйл ажиллагаа шийдэх сонирхол	2	2.4	3.8
3	Иргэдийн мэдлэг, мэдээлэл тааруу	2	2.4	3.8
IV	Улс төр, сонгууль, улс төрийн намтай холбоотой	26	31.0	49.1
1	Нийгэм, улс төрийн тогтворгүй байдал	9	10.7	17.0
2	Нэг намын дарангуйлал	8	9.5	15.1
3	Эрх мэдлийн төвлөрөл	3	3.6	5.7
4	Намаар талцаж хуваагддагтай холбоотой	3	3.6	5.7
5	Эрх мэдэл, албан тушаалд хүрэх арга зам тодорхой, нээлттэй, тэгш боломжтой байх	1	1.2	1.9
6	Олон сонгууль, улс төрийн тогтворгүй байдал	1	1.2	1.9
7	Шийдвэр гаргах түвшинд НАМ-ын хүмүүс тавигдсанаас	1	1.2	1.9
V	Хууль хяналтын байгууллагын үйл ажиллагаа, хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой асуудлууд	6	7.1	11.3
1	Авлигад холбогдсон хүмүүсийг нээлттэй, шударга шүүх	2	2.4	3.8
2	Хууль хэрэгжихгүй байна	2	2.4	3.8
3	АТГ-ын мэдээлэл, үйл ажиллагаа нээлттэй биш	1	1.2	1.9
4	АТГ ажиллаж байгаа нь ч мэдэгдэхгүй байна	1	1.2	1.9
Нийт		84	100.0	158.5

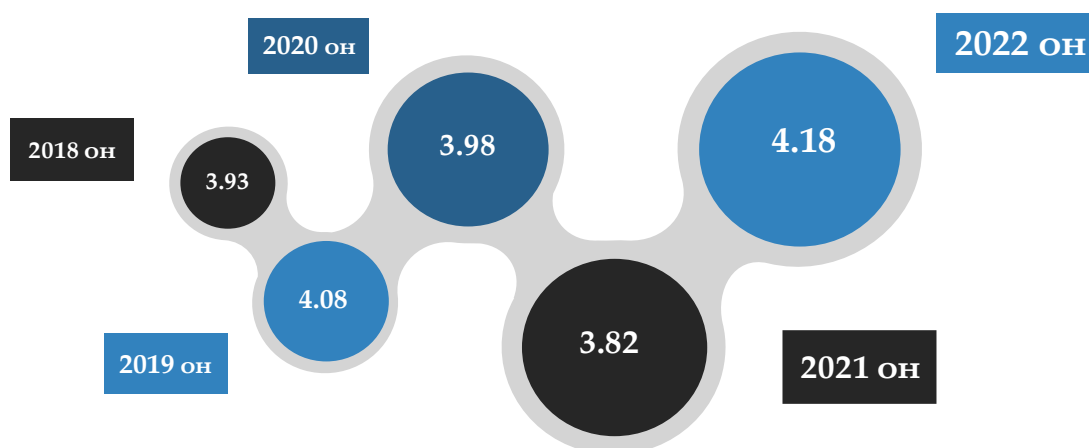
Шинжээчдийн сүүлийн нэг жилийн хугацаанд авлигын тархац бүхий 4 салбар, хүрээнд өсөхөд хамгийн их нөлөөлсөн гэж үзсэн хүчин зүйлсийг эрэмбэлвэл: үнийн өсөлт, инфляци 10.7 хувь, нийгэм, улс төрийн тогтворгүй байдал 10.7 хувь, ковидоос хамаарсан иргэдийн амьжиргааны түвшний бууралт 9.5 хувь, цалин орлогын хүрэлцээгүй байдал 8.3 хувь, эрх мэдлийн төвлөрөл, нэг намын дарангуйлал 9.5 хувь, төрийн албаны хүнд суртал 8.3 хувь, иргэд, олон нийтийн ойлголт, хандлага нөлөөлж байна гэж 7.1 хувь нь тус тус үзсэн бөгөөд хууль, хяналтын байгууллагын үйл ажиллагаа, хуулийн хэрэгжилтийг ч мөн чухал нөлөөтэй хэмээн нэрлэжээ.

ХОЁР. МОНГОЛ УЛС ДАХЬ УЛС ТӨРИЙН ХҮРЭЭНИЙ АВЛИГЫН ТҮВШИН

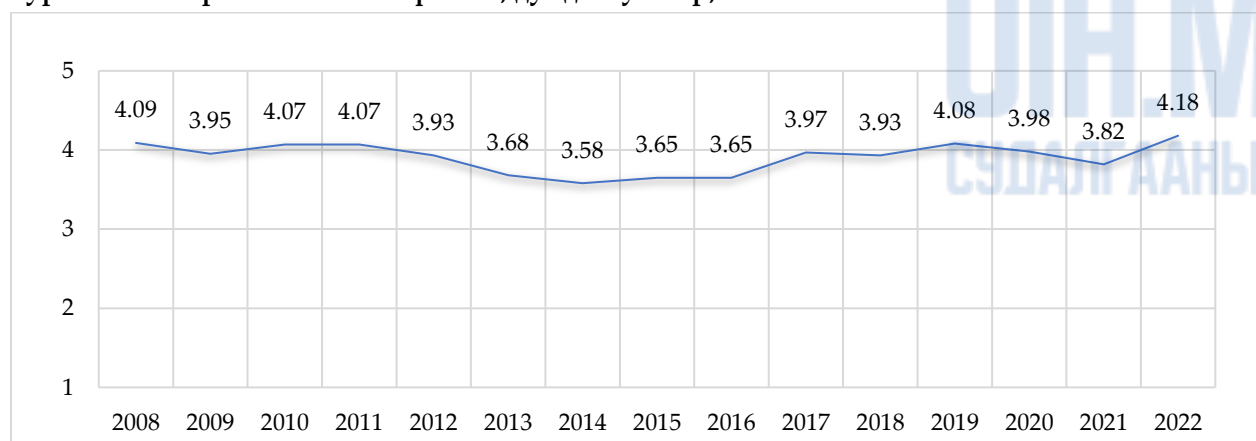
Монгол Улс дахь улс төрийн хүрээний дээд түвшний авлигын төсөөллийн индекс 2022 оны байдлаар 4.18 байна. 2020-2021 онд улс төрийн хүрээний авлигын төсөөллийн индекс -0.16 пунктээр буурсан эерэг үзүүдэлт ажиглагдаж байсан бол 2021-2022 онд 0.36 пунктээр өсжээ.

Зураг 6. Улс төрийн авлигын талаарх төсөөллийн үнэлгээ, сүүлийн таван жилийн өөрчлөлт, индекс

Манай улс авлигын түвшинг тооцож эхэлснээс өнөөг хүртэл (2008-2022) улс төрийн хүрээний авлигын төсөөллийн индекс дунджаар 3.91 байна. Улс төрийн хүрээний авлигын төсөөллийн 2022 оны индекс олон жилийн дунджаас 0.27 пунктээр өндөр байв.

Зураг 7. Улс төрийн авлигын түвшин, дундаж утгаар, 2008-2022

Шалгуур үзүүлэлтийн тухайд

Улс төрийн авлигын түвшинг тогтоохдоо үндсэн дөрвөн шалгуур үзүүлэлт болох цар хүрээ, хэлбэр, шалтгаан нөхцөл, хор уршиг, үр дагавар гэсэн шалгуур үзүүлэлтийг тооцдог. 2022 оны судалгааны дүнгээр шалгуур үзүүлэлт тус бүр өссөн үр дүн гарсныг тодруулан авч үзье.

Зураг 8. Улс төрийн байгууллагын хүрээн дэх авлигын үнэлгээ, үзүүлэлтийн ерөнхий схем

Шинжээчдийн төсөөллийн судалгаагаар авлигын шалгуур үзүүлэлтийг тооцоход авлигын цар хүрээний индекс 4.24 болж өмнөх оноос 0.49 пунктээр өссөн бол авлигын хэлбэрийн индекс 4.1 байгаа нь өмнөх оноос 0.36 пунктээр өсжээ. Харин авлигын шалтгаан нөхцөлийн индекс 4.29 болж өмнөх оноос 0.36 пунктээр, авлигын хор уршиг, үр дагаврын индекс 4.15 болж 0.25 пунктээр тус тус өссөн байна. Авлигын шалгуур үзүүлэлтүүдийн үнэлгээ 2019-2021 онуудад тогтмол буурч байсан бол 2022 онд шалгуур үзүүлэлт бүрт дээр дурдсаны дагуу 0.25-0.49 пунктээр өсжээ.

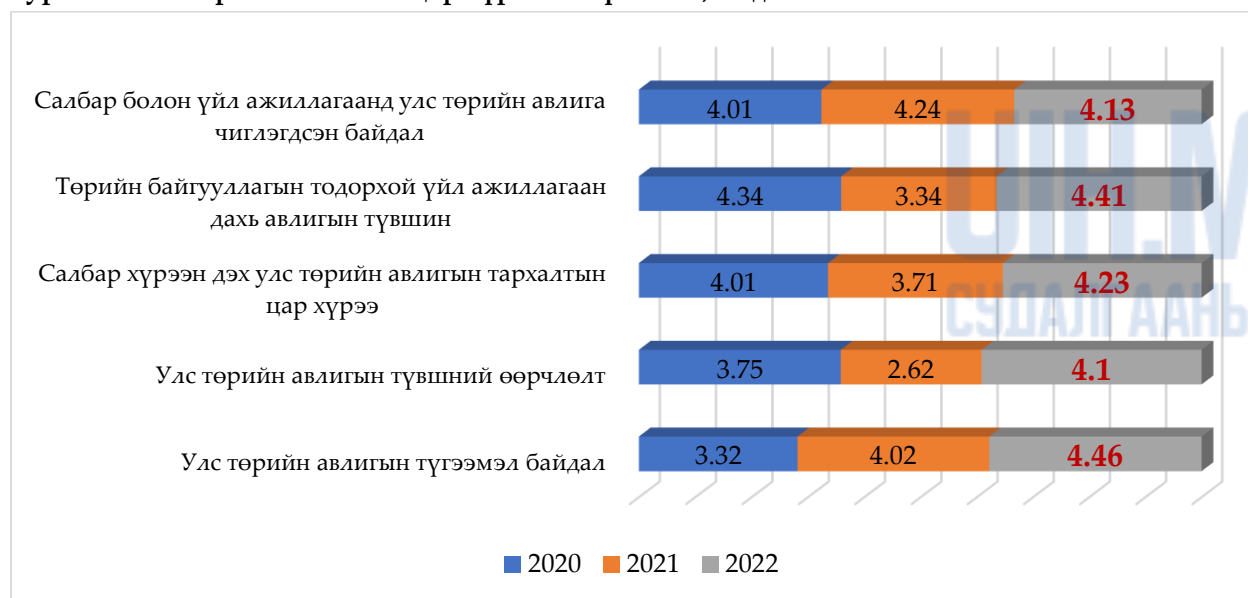
Зураг 9. Улс төрийн хүрээний авлигын шалгуур үзүүлэлтийн индекс, 2020-2022

Шалгуур үзүүлэлт 1. Улс төрийн авлигын цар хүрээ

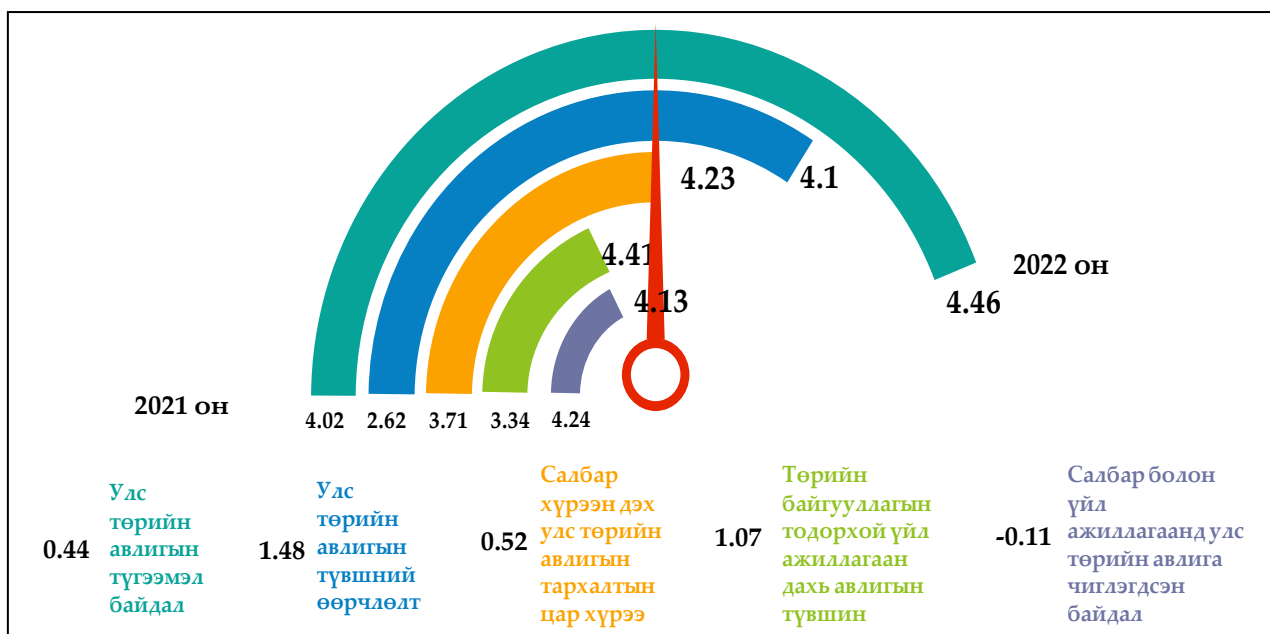
Судалгаанд хамрагдсан шинжээчдийн үзсэнээр улс төрийн авлигын цар хүрээний үнэлгээ 4.24 болж өмнөх оноос 0.49 пунктээр өссөн байна. Улс төрийн авлигын цар хүрээний индексийг тооцохдоо *улс төрийн авлигын түгээмэл байдал; улс төрийн авлигын түвшний өөрчлөлт; салбар хүрээн дэх улс төрийн авлигын тархалтын цар хүрээ; төрийн байгууллагын тодорхой үйл ажиллагаан дахь авлигын түвшин, салбар болон үйл ажиллагаанд улс төрийн авлига чиглэгдсэн байдал* гэсэн 5 дэд үзүүлэлтийн хүрээнд тодорхойлж, үнэлгээний дунджаар тооцон гаргасан болно.

Зураг 10. Улс төрийн авлигын цар хүрээний үнэлгээ, индекс

Авлигын цар хүрээний 2022 онд гарсан үнэлгээний өөрчлөлтийг өмнөх онтой харьцуулан доор харуулав.

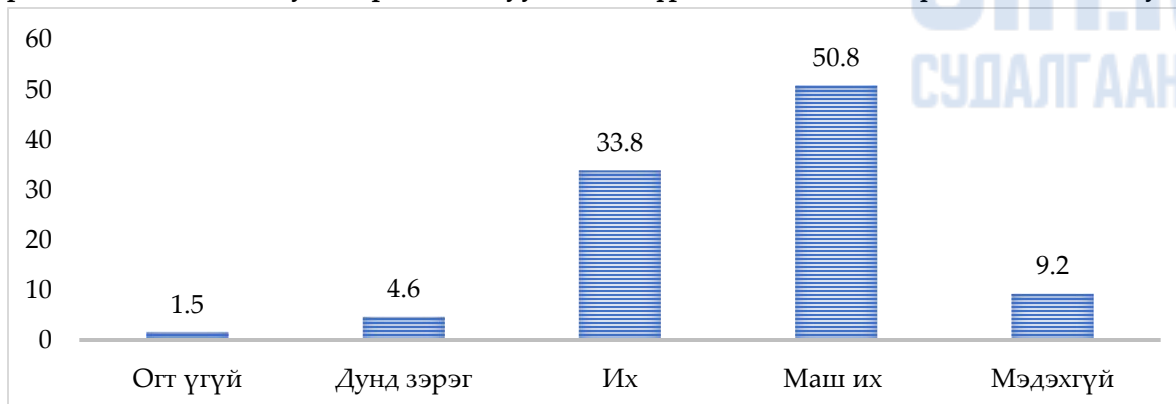
Зураг 11. Улс төрийн авлигын цар хүрээний үнэлгээний өөрчлөлт

Дэд үзүүлэлт 1. Улс төрийн авлигын түгээмэл байдал

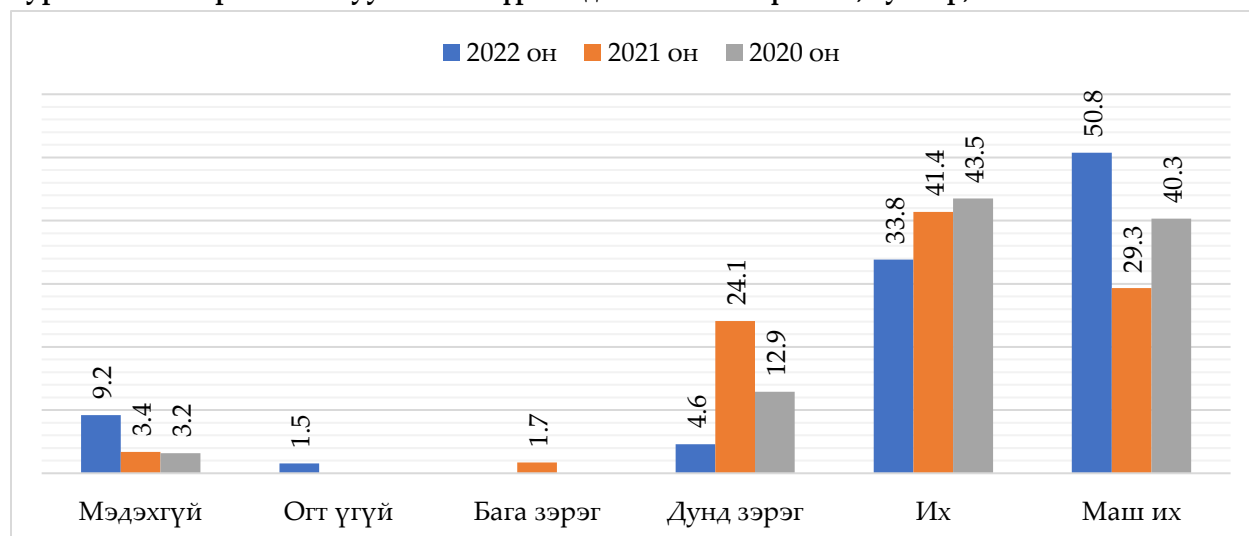
Монгол Улс дахь улс төрийн авлигын тархалт 4.46 болж өмнөх оноос 0.44 пунктээр өсжээ. Энэ удаагийн судалгаанд оролцсон шинжээчдийн таван хүн тутмын дөрөв нь буюу 84.6 хувь нь улс төрийн хүрээнд авлига ихээхэн тархсан гэж үнэлжээ. Тухайлбал, респондентуудийн 33.8 хувь нь их, 50.8 хувь нь маш их гэж хариулсан байна.

Зураг 12. Монгол Улсын улс төрийн байгууллагын хүрээн дэх авлигын түгээмэл байдал, хувиар

Судалгааны дүнгээс харахад улс төрийн хүрээний авлига дунд зэрэг, бага болон огт байхгүй гэсэн үнэлгээ 6.1 хувьтай байгаа нь улс төрийн байгууллагуудад авлига нэлээд тархмал байгааг харуулж байна.

Зураг 13. Улс төрийн байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин, хувиар, 2020-2022

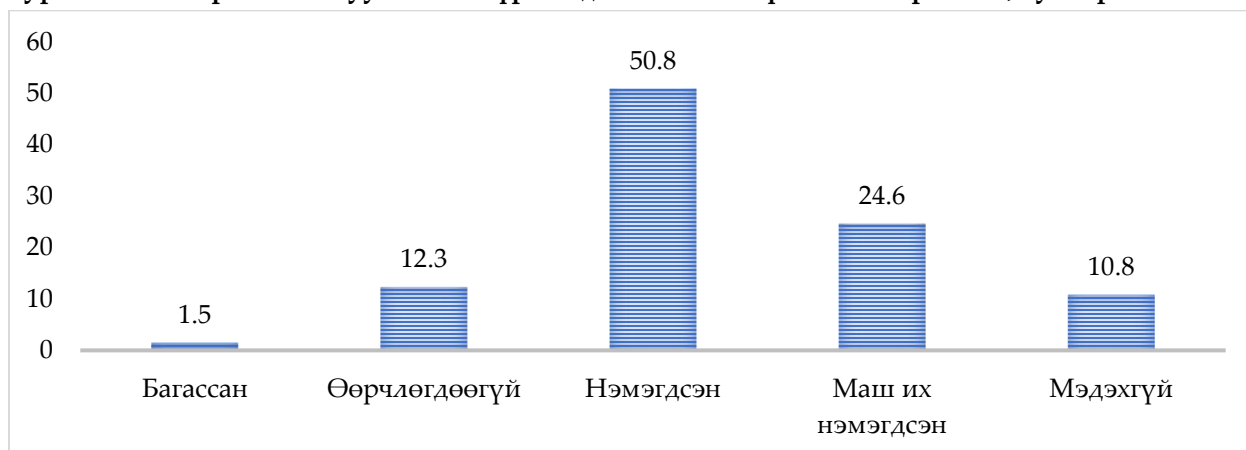

Сүүлийн гурван жилийн судалгааны дүнг харьцуулж үзвэл 2022 онд улс төрийн байгууллагын хүрээний авлигын түвшин дунд зэрэг гэсэн үнэлгээ өмнөх (2021) оныхоос 5 дахин, 2020 оноос 3 дахин багасаж, их гэсэн үнэлгээ тус онуудаас 7.6-аас 9.7 пунктээр буурчээ. Харин маш их гэсэн хариулт өмнө оноос (2021) 21.5 пунктээр, 2020 оноос 10.5 пунктээр тус тус өссөн байна.

Дэд үзүүлэлт 2. Улс төрийн авлигын түвшний өөрчлөлт

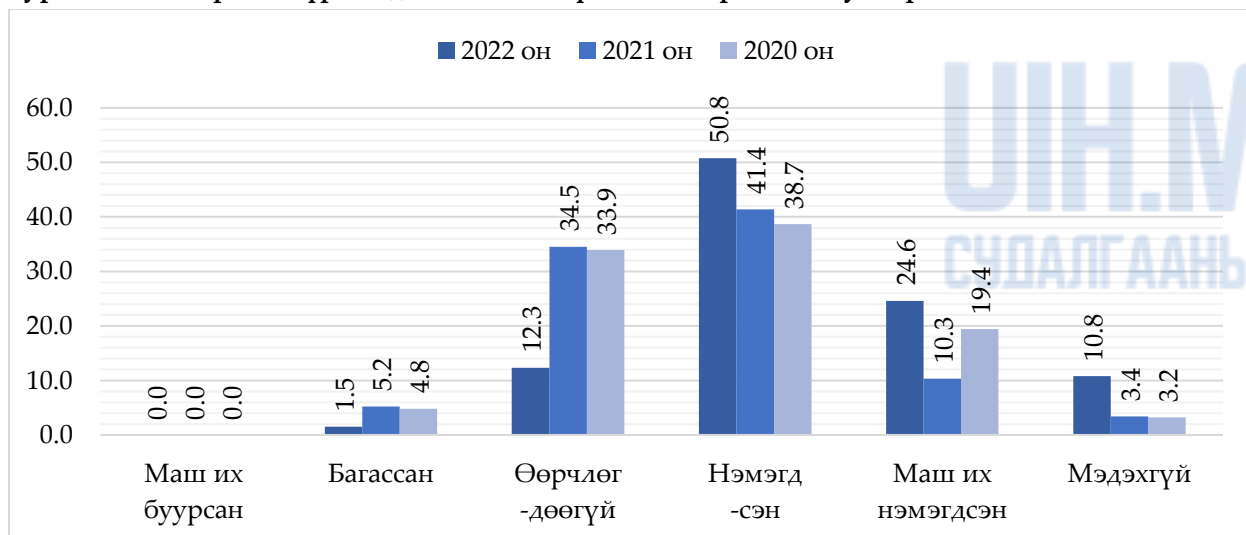
Улс төрийн байгууллагын хүрээн дэх авлига өмнө жилээс хэрхэн өөрчлөгдсөн талаар шинжээчдээс тодруулахад 75.4 хувь буюу дөрвөн хүн тутмын гурав нь өссөн гэж хариулжээ. Тухайлбал, судалгаанд оролцогсодын 50.8 хувь нь улс төрийн хүрээний авлига нэмэгдсэн гэсэн бол 24.6 хувь нь маш их нэмэгдсэн гэж үзжээ. Түүнчлэн, тэдний 1.5 хувь нь буурсан, 12.3 хувь нь өөрчлөгдөөгүй, 10.8 хувь нь хэрхэн өөрчлөгдсөнийг хэлж мэдэхгүй байна хэмээн өөрсдийн төсөөллийг илэрхийлсэн байна.

Зураг 14. Улс төрийн байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт, хувиар

Улс төрийн байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлтийг сүүлийн гурван жилээр харьцуулан үзлээ. Ингэхэд 2022 оны судалгааны дүнгээр улс төрийн хүрээний авлигын түвшин өссөн (*авлига нэмэгдсэн, маш их нэмэгдсэн гэсэн нийлбэр үзүүлэлтээр*) үнэлгээ 75.4 хувь болж өмнөх онуудаас 17.3-23.7 пунктээр илүү байна. Тухайлбал, улс төрийн хүрээний авлига *нэмэгдсэн* гэсэн үнэлгээ 9.4-12.1 пунктээр, *маш их нэмэгдсэн* гэсэн үнэлгээ 14.3-5.2 пунктээр тус тус өсжээ. Харин эл хүрээний авлигын түвшин буурсан үнэлгээ 1.5 болж өмнө онуудаас ойролцоогоор 3 пунктээр, өөрчлөгдөөгүй гэсэн үнэлгээ 12.3 болж ойролцоогоор 22 пунктээр буурсан байна. Түүчлэн хэрхэн өөрчлөгдсөнийг хэлж мэдэхгүй байна гэсэн хариулт өмнөх онуудаас ойролцоогоор 3 дахин өсжээ.

Зураг 15. Улс төрийн хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт, хувиар, 2020-2022

Дээрх үзүүлэлт (зураг 15)-ээс үзвэл улс төрийн байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин сүүлийн нэг жилийн дотор нэлээд нэмэгдсэн хандлага ажиглагдаж байна.

Дэд үзүүлэлт 3. Төрийн институт дэх улс төрийн авлигын тархалтын цар хүрээ

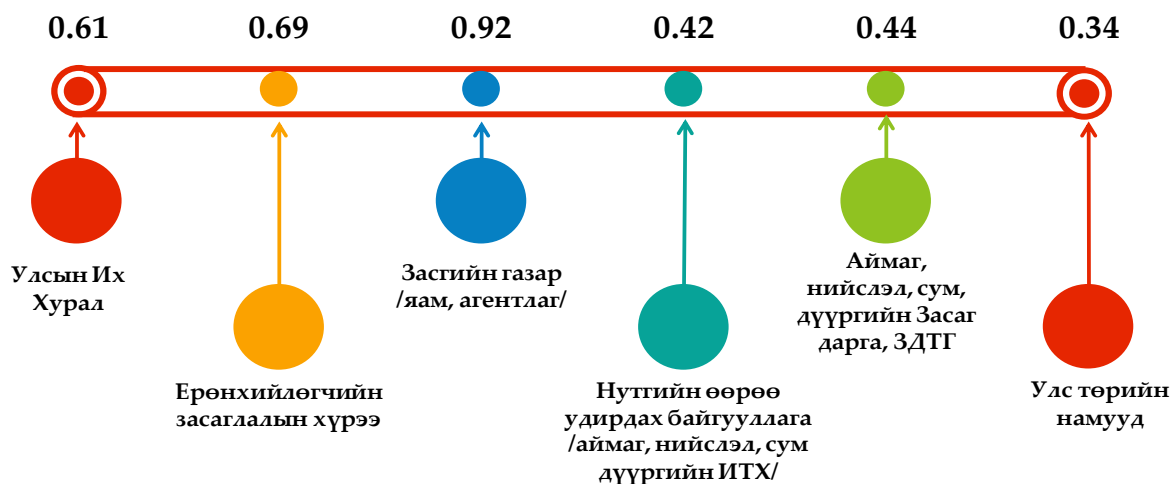
Монголын улс төрийн институтууд дэх авлигын тархалт, цар хүрээг үнэлсэн шинжээчдийн үнэлгээг институт тус бүрээр авч үзэхэд их болон маш их гэсэн хариулт давамгайлж байна. Тухайлбал, 83.1 хувь нь засгийн газар /яам, агентлаг/, 76.9 хувь нь улс төрийн намууд, 70.8 хувь нь Улсын Их Хурал, 69.2 хувь нь аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга, ЗДТГ, 66.2 хувь нь ерөнхийлөгчийн засаглалын хүрээ, 61.5 хувь нь нутгийн өөрөө удирдах байгууллага /аймаг, нийслэл, сум дүүргийн ИТХ/-д авлига нэлээд хэмжээнд (*их болон маш их гэсэн нийлбэр үнэлгээгээр*) тархсан байна гэж үзжээ. Шинжээчдийн үнэлгээгээр авлигын түвшин маш их тархсан гэж улс төрийн нам (50.8 хувь), Засгийн газар /яам, агентлаг/-ыг (46.2 хувь) нэрлэжээ. Харин доорх төрийн институтуудад авлига огт байхгүй гэсэн үнэлгээ өгөгдөөгүй болохыг дурдах нь зүйтэй.

Хүснэгт 3. Төрийн институт, салбар, хүрээн дэх авлигын тархалт, цар хүрээ, хувиар

Салбар, хүрээ	Бага зэрэг	Дунд зэрэг	Их	Маш их	Мэдэхгүй	Дундаж
Улсын Их Хурал	1.5	9.2	32.3	38.5	18.5	4.32
Ерөнхийлөгчийн засаглалын хүрээ	3.1	9.2	33.8	32.3	21.5	4.22
Засгийн газар /яам, агентлаг/	0	4.6	36.9	46.2	12.3	4.47
Нутгийн өөрөө удирдах байгууллага /аймаг, нийслэл, сум дүүргийн ИТХ/	3.1	18.5	35.4	26.2	16.9	4.02
Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга, ЗДТГ	6.2	10.8	36.9	32.3	13.8	4.11
Улс төрийн намууд	3.1	7.7	26.2	50.7	12.3	4.42

Улс төрийн зарим салбар, хүрээний сүүлийн гурван жилийн авлигын тархалтад өгсөн шинжээчдийн үнэлгээг харьцуулж үзвэл төрийн институт бүрт авлигын түвшин өссөн хандлага ажиглагдаж байна.

Зураг 16. Төрийн институт дэх авлигын цар хүрээний өөрчлөлт, 2021-2022

Тодруулбал, улс төрийн хүрээний авлигын төсөөлөл-2022 судалгааны дүнгээр авлигын түвшин, тархалт өмнөх оноос засгийн газар /яам, агентлаг/-т 0.92 пунктээр, ерөнхийлөгчийн засаглалын хүрээнд 0.69 пунктээр, Улсын Их Хуралд 0.61 пунктээр, аймаг нийслэл, сум дүүргийн Засаг дарга, ЗДТГ-т 0.44 пунктээр, нутгийн өөрөө удирдах байгууллагад /аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн ИТХ/ 0.42 пунктээр, улс төрийн намуудад 0.34 пунктээр тус тус өсжээ.

Хүснэгт 4. Салбар, хүрээ /төрийн институт/-нд авлига тархсан байдал, цар хүрээний өөрчлөлт, 2020-2022

Салбар, хүрээ	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Улсын Их Хурал	4.32	3.71	3.98	0.61
Ерөнхийлөгчийн засаглалын хүрээ	4.22	3.53	3.74	0.69
Засгийн газар /яам, агентлаг/	4.47	3.55	4.18	0.92
Нутгийн өөрөө удирдах байгууллага /аймаг, нийслэл, сум дүүргийн ИТХ/	4.02	3.6	3.95	0.42
Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга, ЗДТГ	4.11	3.67	4.15	0.44
Улс төрийн намууд	4.42	4.08	0	0.34

Төрийн институт, салбар хүрээн дэх авлигын тархалт, цар хүрээний индекс 2021 оны дүнгээр буурах хандлагатай байсан ч энэ онд 4.23 болж өмнө оноос 0.52 пунктээр өссөн. Үүнээс үзэхэд улс төрийн институциудад авлига түгээмэл тархсан төдийгүй салбар, хүрээ бүрт өсөж байгаа нь харагдаж байна.

Дэд үзүүлэлт 4. Төрийн байгууллагын үйл ажиллагаан дахь авлигын тархалтын цар хүрээ

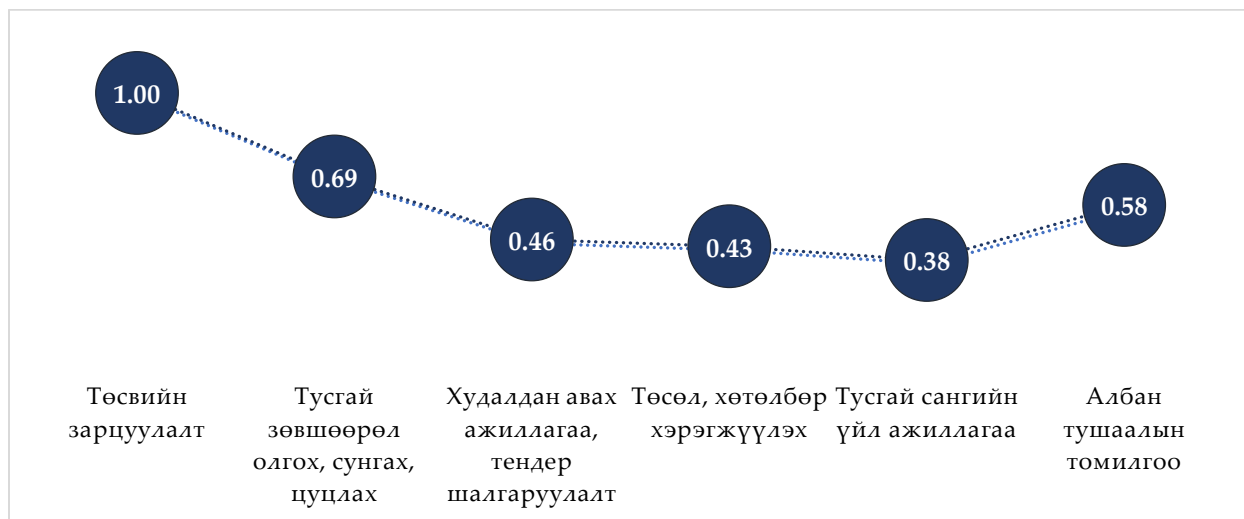
Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны авлигын тархалт, цар хүрээг зарим үйлчилгээ, үйл ажиллагааг төлөөлүүлэн тогтооход 2022 оны нэгдсэн индекс 4.41 болж өмнөх оноос 1.07 пунктээр өссөн. Үйл ажиллагаа бүрийн дундаж үзүүлэлт 4.30-аас дээш байгаа нь төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд авлига түгээмэл тархсан байгааг харуулж байна. Тухайлбал, 89.2 хувь нь албан тушаалын томилгоо, 86.2 хувь нь худалдан авах ажиллагаа, тендер шалгаруулалт, 84.6 хувь нь тусгай зөвшөөрөл олгох, сунгах, цуцлах, 83.1 хувь нь төсвийн зарцуулалт, 81.5 хувь нь төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, 72.3 хувь нь тусгай сангийн үйл ажиллагаанд авлига нэлээд их (их болон маш их гэсэн нийлбэр үнэлгээ) тархсан хэмээн үнэлжээ. Түүнчлэн тусгай сангийн үйл ажиллагаан дахь авлигын түвшинг үнэлэлгүй орхисон, хэлж мэдэхгүй байна гэж хариулсан шинжээчдийн тоо бусад үйл ажиллагаанаас 2-6 дахин өндөр байгаа нь төрийн тусгай сангийн үйл ажиллагаа ил тод биш, мэдээлэл нээлттэй бус байгааг илэрхийлнэ. Мөн төрийн дээрх үйл ажиллагаануудад огт үгүй гэсэн үнэлгээ илрээгүй нь төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд авлига түгээмэл байгааг харуулж байна.

Хүснэгт 5. Төрийн байгууллагын үйл ажиллагаан дахь авлигын тархалт, цар хүрээ

Үйл ажиллагаа	Бага зэрэг	Дунд зэрэг	Их	Маш их	Мэдэхгүй	Дундаж
Төсвийн зарцуулалт	1.5	6.2	43.1	40.0	9.2	4.34
Тусгай зөвшөөрөл олгох, сунгах, цуцлах	1.5	7.7	30.8	53.8	6.2	4.46
Худалдан авах ажиллагаа, тендер шалгаруулалт	1.5	6.2	32.3	53.8	6.2	4.48
Төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх	1.5	9.2	41.5	40.0	7.7	4.30
Тусгай сангийн үйл ажиллагаа	3.1	6.2	30.8	41.5	18.5	4.36
Албан тушаалын томилгоо	3.1	4.6	27.7	61.5	3.1	4.52

Төрийн байгууллагын дээрх үйл ажиллагаануудын авлигын түвшин, тархалтын өөрчлөлтийг сүүлийн гурван жилээр авч үзвэл 2020-2021 онд буурах хандлагатай байсан бол 2022 онд өмнө оноос 0.38-1.00 пунктээр өссөн байна.

Зураг 17. Төрийн байгууллагын үйл ажиллагаан дахь авлигын цар хүрээний өөрчлөлт, 2021-2022

Тухайлбал, төсвийн зарцуулалт дахь авлигын түвшин 1.00 пунктээр, тусгай зөвшөөрөл олгох, сунгах, цуцлах үйл ажиллагааны авлигын тархалт 0.69 пунктээр, албан тушаалын томилгооны хүрээн дэх авлигын цар хүрээ 0.58 пунктээр тус тус өсжээ. Мөн авлигын түвшин худалдан авах ажиллагаа, тендер шалгаруулах үйл явцад 0.46 пунктээр, төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд 0.43 пунктээр, тусгай сангийн үйл ажиллагаанд 0.38 пунктээр нэмэгдсэн байгаа нь сүүлийн нэг жилд төрийн байгууллагын үйл ажиллагаан дахь авлигын түвшин ихээхэн өссөнийг илтгэнэ.

Хүснэгт 6. Төрийн байгууллагын үйл ажиллагаан дахь авлигын тархалт, цар хүрээ, 2020-2022

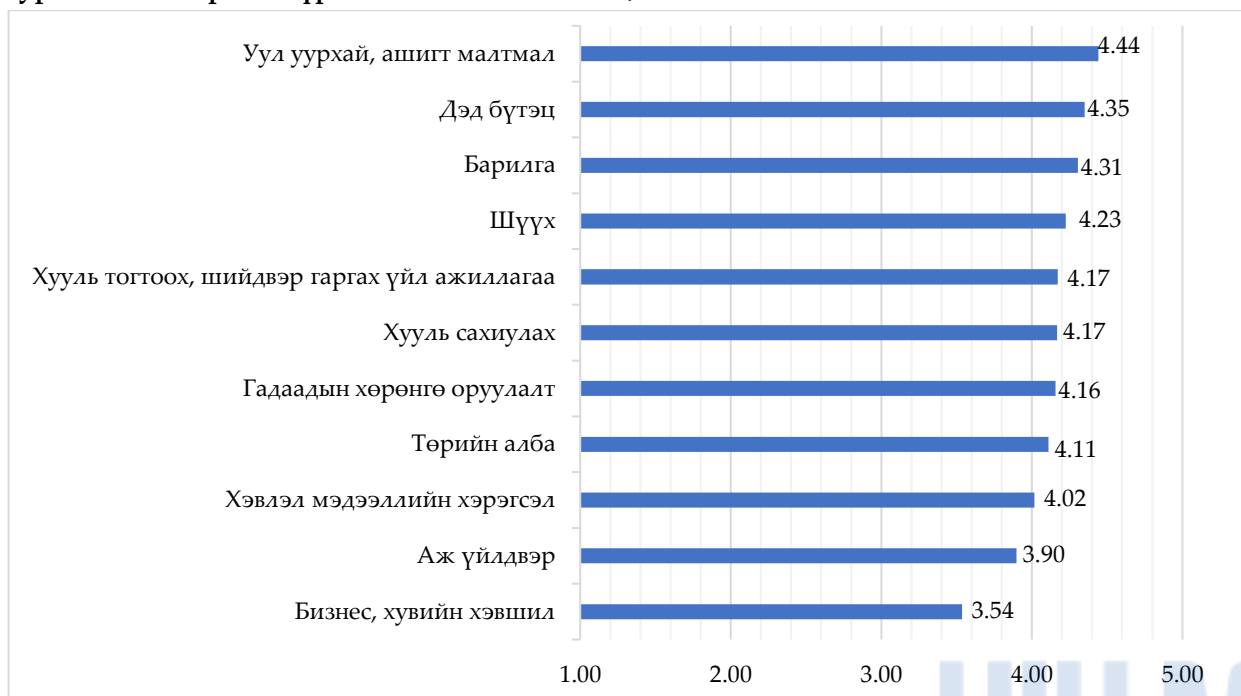
Үйл ажиллагаа	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Төсвийн зарцуулалт	4.34	3.34	4.06	1.00
Тусгай зөвшөөрөл олгох, сунгах, цуцлах	4.46	3.77	4.39	0.69
Худалдан авах ажиллагаа, тендер шалгаруулалт	4.48	4.02	4.54	0.46
Төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх	4.30	3.87	4.23	0.43
Тусгай сангийн үйл ажиллагаа	4.36	3.98	4.35	0.38
Албан тушаалын томилгоо	4.52	3.94	4.48	0.58

Судалгаанд оролцсон зарим шинжээчид төрийн байгууллагын бусад үйл ажиллагааг орхигдуулсан байгааг сануулахын хамт газар өмчлөх, эзэмших, төрийн томоохон шагнал олгох, авах зэрэг үйл ажиллагаанд авлига маш их байгааг анхаарах шаардлагатайг илэрхийлснийг энд дурдах нь зүйтэй.

Дэд үзүүлэлт 5. Улс төрийн авлигын нөлөөлөл, чиглэл

Улс төрийн хүрээний авлигыг дараах 11 салбар, үйл ажиллагааны чиглэлээр авч үзэхэд 9 салбар (81.8%)-ын дундаж үнэлгээ 4-өөс дээш байгаа нь улс төрийн авлигын нөлөө салбар, чиглэл бүрт ихээхэн байгааг харуулж буй. Тухайлбал, уул уурхай, ашигт малтмал, дэд бүтэц, барилга, шүүх байгууллагын үйл ажиллагаан дахь авлигын түвшин хамгийн өндөр 4.44-4.23 байгаа бол хууль тогтоох, шийдвэр гаргах үйл ажиллагаа, хууль сахиулах, гадаадын хөрөнгө оруулалт, төрийн алба зэрэг салбарын авлигын нөлөөлөл харьцангуй өндөр буюу 4.17-4.11 байна.

Зураг 18. Улс төрийн хүрээний авлигын чиглэл, 2022

Улс төрийн хүрээний авлигын чиглэгдсэн байдал буюу нөлөөллийг ихээхэн, дундаж, харьцангуй бага гэсэн гурван түвшинд ангилан, 2020-2022 оны судалгааны дүнг харьцуулан жагсаав. Ингэхдээ их болон маш их гэсэн үнэлгээний нийлбэрээр эрэмбэлсэн болно.

Хүснэгт 7. Улс төрийн хүрээний авлигын чиглэгдсэн байдал, салбараар, 2020-2022

	2022 он	2021 он	2020 он
Ихээхэн хэмжээнд чиглэгдсэн	<ol style="list-style-type: none"> Уул уурхай, ашигт малтмал Дэд бүтэц Барилга Шүүх Төрийн албан Хууль сахиулах байгууллага Хууль тогтоох, шийдвэр гаргах үйл ажиллагаа 	<ol style="list-style-type: none"> Уул уурхай, ашигт малтмал Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл Шүүх Дэд бүтэц Хууль сахиулах байгууллага Барилга Гадаадын хөрөнгө оруулалт 	<ol style="list-style-type: none"> УУ, ашигт малтмал Дэд бүтэц Барилга Төрийн алба Шүүх Хууль сахиулах байгууллага ОУ-ын болон ТББ
Дундаж хэмжээнд чиглэгдсэн	<ol style="list-style-type: none"> Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл Гадаадын хөрөнгө оруулалт 	<ol style="list-style-type: none"> Аж үйлдвэр Бизнес, хувийн хэвшил 	<ol style="list-style-type: none"> Хууль тогтоох, шийдвэр гаргах Гадаадын хөрөнгө оруулалт Аж үйлдвэр
Харьцангуй бага чиглэгдсэн	<ol style="list-style-type: none"> Аж үйлдвэр Бизнес, хувийн хэвшил 	<ol style="list-style-type: none"> Хууль тогтоох, шийдвэр гаргах үйл ажиллагаа Төрийн алба 	<ol style="list-style-type: none"> Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл Бизнес, хувийн хэвшил

Улс төрийн хүрээний авлигын чиглэгдсэн байдлыг зарим салбар, үйл ажиллагаар авч үзэн сүүлийн гурван жилийн судалгааны дүнг харьцуулан жагсаасныг дээрх (хүснэгт 7) хүснэгтээс харна уу.

Хүснэгт 8. Улс төрийн хүрээний авлигын чиглэгдсэн байдал, 2020-2022

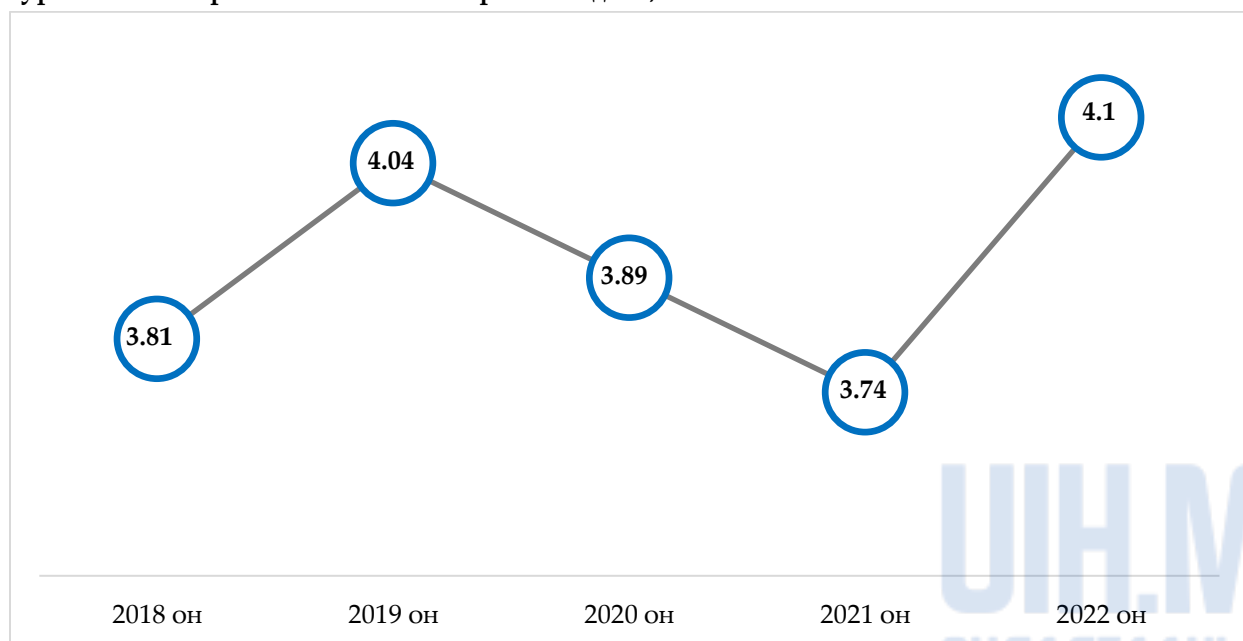
Салбар, үйл ажиллагаа	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Уул уурхай, ашигт малтмал	4.44	4.24	4.55	0.20
Гадаадын хөрөнгө оруулалт	4.16	0.00	4.00	-
Аж үйлдвэр	3.90	3.66	3.26	0.24
Дэд бүтэц	4.35	3.92	4.19	0.43
Барилга	4.31	3.86	4.15	0.45
Шүүх	4.23	3.92	4.10	0.31
Хууль сахиулах	4.17	3.88	4.09	0.29
Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл	4.02	3.96	3.74	0.06
Хууль тогтоох, шийдвэр гаргах үйл ажиллагаа	4.17	3.50	3.98	0.67
Бизнес, хувийн хэвшил	3.54	3.64	3.26	-0.10
Төрийн алба	4.11	3.31	4.17	0.80

Улс төрийн хүрээний авлигын чиглэгдсэн байдал 2022 оны судалгааны дүнгээр өмнөх оноос хэрхэн өөрчлөгдсөнийг салбар, үйл ажиллагаа бүрээр авч үзэхэд бизнес, хувийн хэвшил -0.10 пунктээр буурсныг эс тооцвол бусад бүхий л салбарт эл үзүүлэлт өссөн байна. Тухайлбал, төрийн алба 0.80 пунктээр, хууль тогтоох шийдвэр гаргах үйл ажиллагаа 0.67 пунктээр, барилга болон дэд бүтэц 0.45-0.43 пунктээр, шүүх 0.31 пунктээр тус тус нэмэгджээ.

Шалгуур үзүүлэлт 2. Улс төрийн авлигын хэлбэр

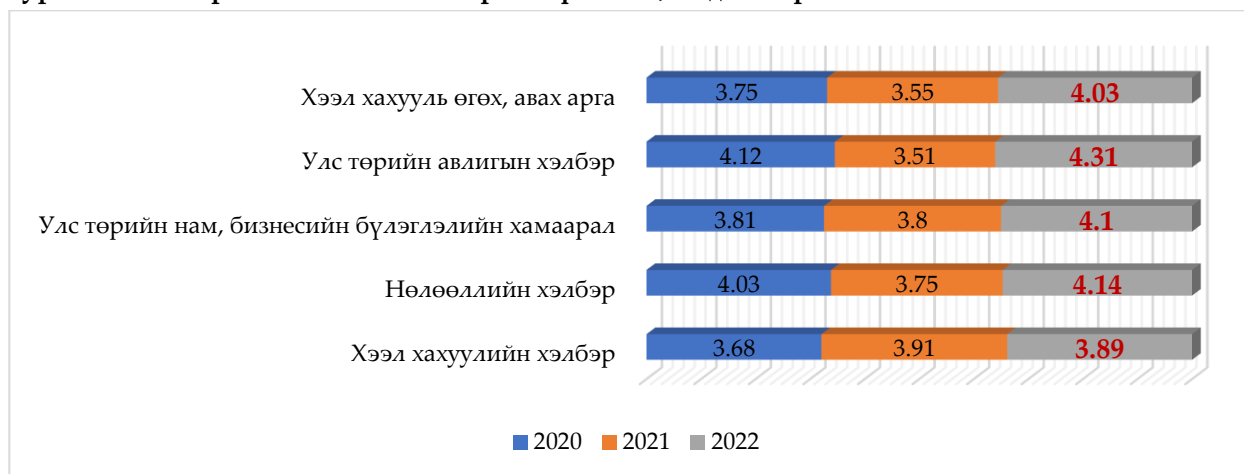
Шинжээчдийн төсөөлөл-2022 судалгааны дүнгээр улс төрийн авлигын хэлбэрийн индекс 4.10 гарсан нь сүүлийн таван жилийн хугацаан дахь хамгийн өндөр үзүүлэлт байв. Өөрөөр хэлбэл авлигын хэлбэрийн индекс өмнө онуудаас 0.06-0.36 пунктээр өсжээ.

Зураг 19. Улс төрийн авлигын хэлбэрийн индекс, 2018-2022

Улс төрийн авлигын хэлбэрийн индексийг тооцохдоо нөлөөллийн хэлбэр, улс төрийн нам, бизнесийн бүлэглэлийн хамаарал, хээл хахуулийн хэлбэр болон өгөх, авах арга гэсэн таван дэд шалгуур үзүүлэлтийн нэгдсэн үнэлгээг тооцож гаргадаг.

Зураг 20. Улс төрийн авлигын хэлбэрийн үнэлгээ, индексээр

Сүүлийн гурван жилийн индексийг харьцуулахад 2021 онд эл үзүүлэлтүүд буурах хандлагатай байсан бол энэ удаагийн судалгаагаар хээл хахуулийн хэлбэрийг эс тооцвол бүгд өссөн (зураг 20). Тухайлбал, улс төрийн авлигын хэлбэр 0.8 пунктээр, хээл хахууль өгөх, авах арга 0.48 пунктээр, нөлөөллийн хэлбэр 0.39 пунктээр, улс төрийн нам, бизнесийн бүлэглэлийн хамаарал 0.3 пунктээр тус тус өссөн бол хээл хахуулийн хэлбэрийн индекс 0.02 пунктээр ялимгүй буурчээ.

Зураг 21. Улс төрийн авлигын хэлбэрийн үнэлгээний өөрчлөлт, 2021-2022

Дэд үзүүлэлт 1. Хээл, хахуулийн хэлбэр

Улс төрийн хүрээнд албан тушаалтнаар өөрт ашигтай, давуу байдал бий болгох шийдвэр гаргуулах зорилгоор түгээмэл ашиглагддаг хэлбэрүүдийг төсөөллийн судалгаанд хамрагдсан шинжээчдээр үнэлүүлсэн. Үнэлгээний дунджаас үзвэл ажил албан тушаалд томилох, оруулах (4.34), бэлэн мөнгө өгөх (4.12), үнэтэй бэлэг өгөх, ашиг орлогоо хуваалцах (4.07) хэлбэрүүд ихээхэн ашиглагддаг байна. Түүнчлэн цол тэмдэгээр шагнах (3.93), гадаадын банкинд данс нээж өгөх (3.86), ажил үйлчилгээний төлбөрийн хөнгөлөлт үзүүлэх (3.83), аялал жуулчлалын зардал төлөх (3.81) зэрэг бусад хэлбэрүүд дундажаас дээш (3.62-оос дээш) үнэлэгджээ.

Зураг 22. Улс төрийн хүрээнд түгээмэл хэрэглэгддэг хээл хахуулийн хэлбэрийн үнэлгээ

Улс төрийн хүрээний хээл, хахуулийн хэлбэрийн 2020-2022 оны үнэлгээний дундаж болоод өөрчлөлтийг доорх хүснэгтээс үзнэ үү (хүснэгт 9).

Хүснэгт 9. Улс төрийн хүрээний хээл, хахуулийн хэлбэрийн үнэлгээ, 2020-2022

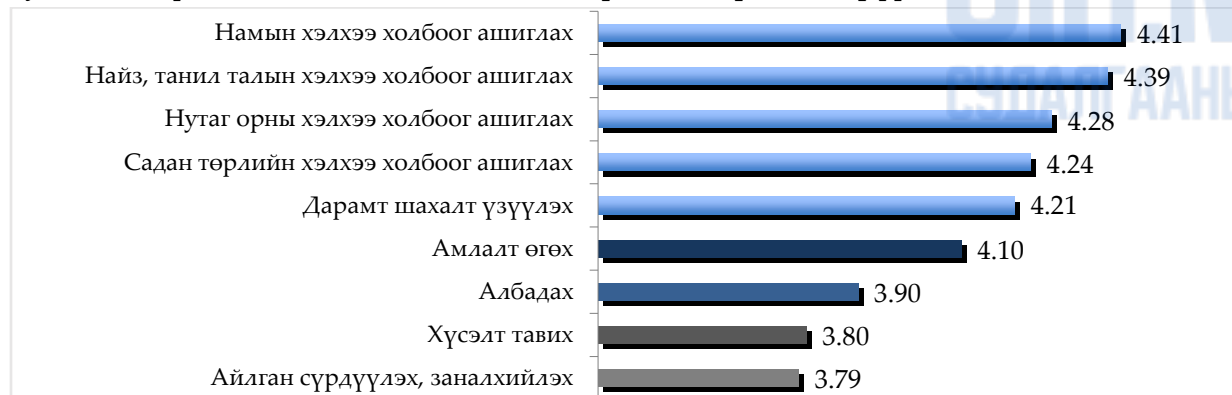
Хээл хахуулийн хэлбэр	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Бэлэн мөнгө өгөх	4.12	3.91	4.18	0.21
Хувьцаа өгөх	3.74	3.38	3.39	0.36
Гадаадын банкинд данс нээж өгөх	3.86	3.23	3.55	0.63
Ашиг, орлогоо хуваалцах	4.07	3.89	3.87	0.18
Аялал жуулчлалын зардал төлөх	3.81	3.34	3.48	0.47
Гадаад арга хэмжээний зардал төлөх	3.71	3.7	3.55	0.01
Үнэтэй бэлэг өгөх	4.07	4.04	3.66	0.03
Ажил, албан тушаалд томилох, оруулах	4.34	3.71	4.42	0.63
Эмчилгээ, сувилгааны зардал төлөх	3.62	3.27	3.29	0.35
Сургалтын зардал төлөх	3.70	3.52	3.40	0.18
Ажил, үйлчилгээний төлбөрийн хөнгөлөлт эдлүүлэх	3.83	3.63	3.54	0.20
Өрийг нь төлөх	3.66	3.51	3.48	0.15
Шагнал, цол тэмдгээр шагнах	3.93	3.74	3.85	0.19

Шинжээчдийн төсөөлөл 2022 судалгааны дүнгээс үзэхэд улс төрийн хүрээний авлигын хэлбэрүүдийн үнэлгээнд бууралт байсангүй. Тухайлбал, ажил, албан тушаалд томилох, оруулах болон гадаадын банкинд данс нээж өгөх 0.63 пунктээр, аялал жуулчлалын зардал төлөх 0.47 пунктээр, хувьцаа өгөх 0.36 пунктээр, эмчилгээ, сувилгааны зардал төлөх 0.35 пунктээр тус тус мэдэгдэхүйц өсжээ.

Дэд үзүүлэлт 2. Хууль бус нөлөөллийн хэлбэр

Улс төрчид, өндөр албан тушаалтнуудын зүгээс хувийн зорилгоор төрийн байгууллага, албан тушаалтны үйл ажиллагаанд нөлөөлөхөд түгээмэл хэрэглэгддэг арга хэлбэрүүдийг шинжээчдээр үнэлүүлсэн.

Зураг 23. Улс төрчид, өндөр албан тушаалтнууд хувийн зорилгоор төрийн байгууллага, албан тушаалтны үйл ажиллагаанд нөлөөлөхөд хэрэглэгддэг арга хэлбэрүүд

Судалгаанд оролцсон шинжээчдийн үзэж байгаагаар намын хэлхээ холбоо, найз нөхөд, танил тал, нутаг орны, садан төрлийн хэлхээ холбоог ашиглан нөлөөлөх байдал түгээмэл байна. Түүнчлэн, улс төрчид, өндөр албан тушаалтнууд хувийн зорилгоор төрийн байгууллага, албан тушаалтныг албадах, дарамт шахалт үзүүлэх тохиолдол ч цөөнгүй байгааг судалгааны дүн харууллаа.

Хүснэгт 10. Хууль бус нөлөөллийн үнэлгээ, 2020-2022

Нөлөөллийн хэлбэр	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Айлган сүрдүүлэх, заналхийлэх	3.79	3.32	3.71	0.47
Хүсэлт тавих	3.80	3.63	3.89	0.17
Албадах	3.90	3.42	3.69	0.48
Амлаалт өгөх	4.10	3.75	3.95	0.35
Дарамт шахалт үзүүлэх	4.21	3.75	4.22	0.46
Садан төрлийн хэлхээ холбоог ашиглах	4.24	3.94	4.07	0.30
Нутаг орны хэлхээ холбоог ашиглах	4.28	3.98	3.98	0.30
Найз, танил талын хэлхээ холбоог ашиглах	4.39	4	4.21	0.39
Намын хэлхээ холбоог ашиглах	4.41	4.47	4.44	-0.06

Хууль бус нөлөөллийн хэлбэрийн сүүлийн гурван жилийн судалгааны дүнг харьцуулвал айлган сүрдүүлэх, заналхийлэх, албадах болон дарамт шахалт үзүүлэх хэлбэр 0.46-0.48 пунктээр өссөн нь анхаарал татаж байна. Түүнчлэн, найз нөхөд, танил тал, садан төрлийн хийгээд нутаг орны хэлхээ холбоог ашиглан нөлөөлөх байдал 0.30-0.39 пунктээр тус тус өсжээ. Харин намын хэлхээ холбоог ашиглан хууль бусаар нөлөөлөх явдал -0.06 пунктээр ялимгүй буурсан өөрчлөлт ажиглагдав.

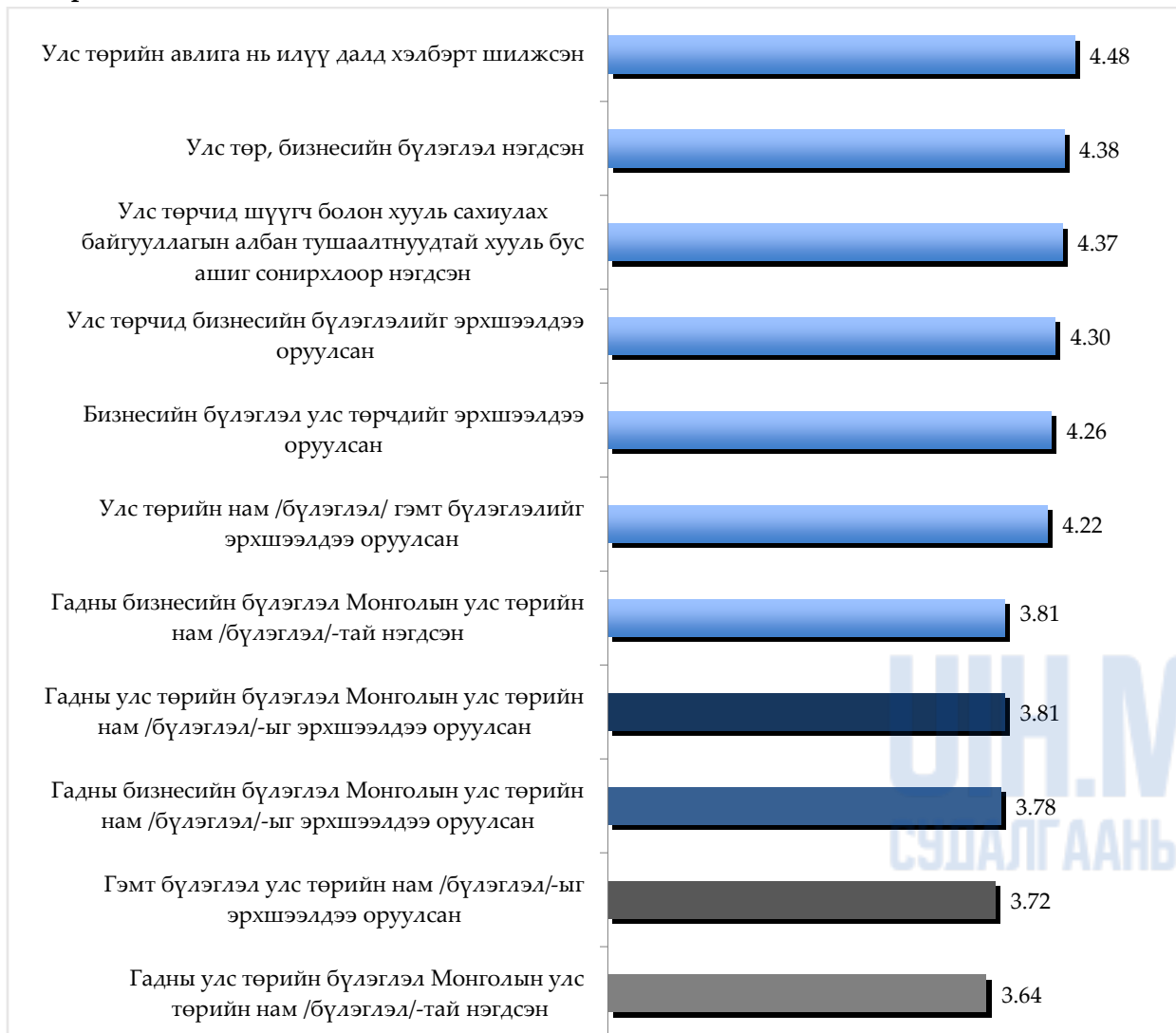
Дэд үзүүлэлт 3. Улс төрийн нам, улс төр, бизнес, гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн харилцаа хамаарал

Сүүлийн нэг жилийн хугацаанд улс төрийн нам, улс төр, бизнес, гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн харилцаа хамааралын талаар шинжээчдийн санал бодлыг эл дэд үзүүлэлтэд авч үзсэн.

Судалгаанд оролцсон шинжээчдийн 88.4 хувь нь улс төрийн авлига илүү далд хэлбэрт шилжсэн гэдэгтэй санал нэгдэж, ийм нөхцөл байдал их, маш их бий болсон хэмээн хариулжээ. Тэдний саналыг нэгтгэн боловсруулж, дундаж үзүүлэлтээр эрэмбэлэхэд улс төрийн авлига илүү далд болсон, улс төр-бизнесийн

бүлэглэл нэгдэх, улс төрчид-шүүх, хууль сахиулах байгууллагынхан нэгдэх, улс төрчид-бизнесийн бүлэглэлийг эрхшээлдээ оруулах, улс төрийн нам /бүлэглэл/-гэмт бүлэглэлийг эрхшээлдээ оруулах зэрэг нөхцөл ихээхэн бий болсон гэж хариулжээ. Түүчлэн улс төр, бизнес, хууль хяналт, гэмт бүлэглэлийн харилцаа хамаарлын талаарх 11 нөхцөл байдалд өгсөн шинжээчдийн үнэлгээний дундаж их, маш их (3.64-4.48) гэсэн хариултад тэмүүлж буй нь энэ төрлийн нөхцөл байдал манай нийгэмд бий болсон төдийгүй, түгээмэл байгааг харуулж байна.

Зураг 24. Улс төрийн нам, улс төр, бизнес, гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн харилцаа хамаарлын талаарх шинжээчдийн санал, бодол

Улс төр, бизнес, хууль хяналт, гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн харилцаа хамаарлын талаарх шинжээчдийн үнэлгээг сүүлийн гурван жилээр харьцуулав. 2022 оны дүнгээр авлигын нөхцөл, зан үйлийн дээрх байдлууд бүгд өмнө оноос өссөн байгааг хүснэгтэд харуулав.

Хүснэгт 11. Улс төрийн нам, улс төр, бизнес, гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн харилцаа хамаарлын талаарх шинжээчдийн санал, бодол, 2020-2022

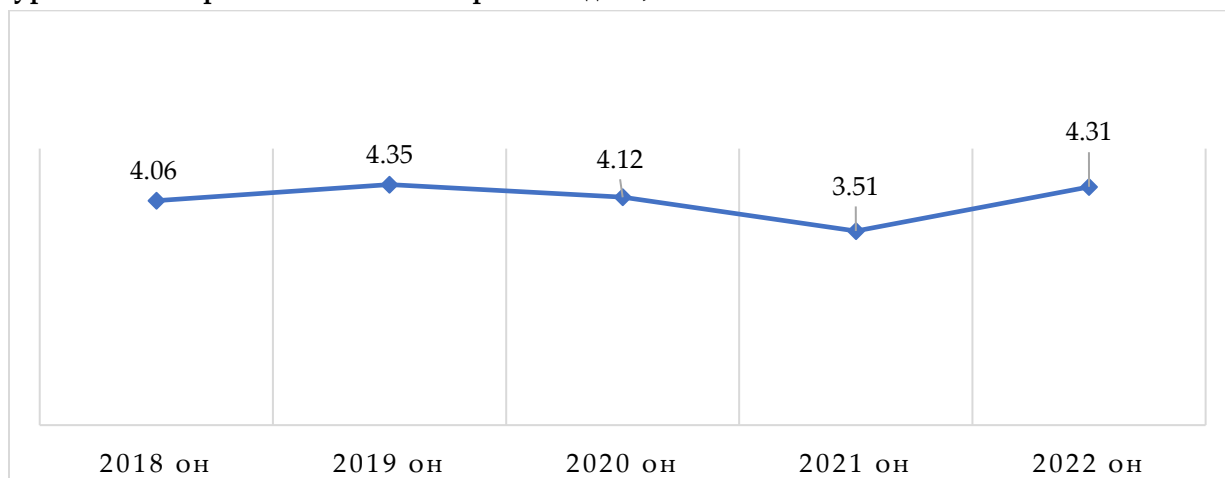
Харилцаа хамаарал, нөхцөл байдал	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Гадны УТ-ийн бүлэглэл МУ-ын УТН /бүлэглэл/-тай нэгдсэн	3.64	3.24	3.23	0.40
Гэмт бүлэглэл УТН /бүлэглэл/-ыг эрхшээлдээ оруулсан	3.72	3.31	3.34	0.41
Гадны бизнесийн бүлэглэл Монголын УТН /бүлэглэл/-ыг эрхшээлдээ оруулсан	3.78	3.46	3.59	0.32
Гадны УТ-ийн бүлэглэл МУ-н УТН /бүлэглэл/-ыг эрхшээлдээ оруулсан	3.81	3.41	3.44	0.40
Гадны бизнесийн бүлэглэл МУ-ын УТН /бүлэглэл/-тай нэгдсэн	3.81	3.47	3.58	0.34
УТН /бүлэглэл/ гэмт бүлэглэлийг эрхшээлдээ оруулсан	4.22	3.49	3.38	0.73
Бизнесийн бүлэглэл улс төрчдийг эрхшээлдээ оруулсан	4.26	4.04	4.12	0.22
Улс төрчид бизнесийн бүлэглэлийг эрхшээлдээ оруулсан	4.30	3.8	4	0.50
Улс төрчид шүүгч болон хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнуудтай хууль бус ашиг сонирхлоор нэгдсэн	4.37	3.78	4.05	0.59
Улс төр, бизнесийн бүлэглэл нэгдсэн	4.38	4.25	4.21	0.13
Улс төрийн авлига нь илүү далд хэлбэрт шилжсэн	4.48	4.26	4.45	0.22

Жишээлбэл, өмнөх онтой харьцуулахад улс төрийн нам /бүлэглэл/ гэмт бүлэглэлийг эрхшээлдээ оруулсан, улс төрчид шүүгч болон хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнуудтай хууль бус ашиг сонирхлоор нэгдсэн, улс төрчид бизнесийн бүлэглэлийг эрхшээлдээ оруулсан зэрэг нөхцөл байдлууд 0.5-0.73 пунктээр огцом өсжээ. Дээрх бүлэглэлүүдийн бусад харилцаа хамаарал, нөхцөл байдлууд 0.13-0.41 пунктээр нэмэгдсэн байна.

Дэд үзүүлэлт 4. Улс төрийн хүрээн дэх авлигын хэлбэр

Улс төрийн хүрээн дэх авлигын арга хэлбэр улам нарийсаж, илүү далд хэлбэрт шилжих болсоныг жил бүрийн шинжээчдийн судалгааны үр дүн харуулж байна.

Зураг 25. Улс төрийн авлигын хэлбэрийн индекс, 2018-2022

Улс төрийн хүрээн дэх авлигын хэлбэрийн түвшин энэ оны судалгаагаар 4.31 болж өмнөх оноос 0.8 пунктээр өсжээ. Судалгаанд хамрагдсан шинжээчдээс сүүлийн нэг жилийн хугацаанд авлигын дараах 15 хэлбэрүүд хэр тархсан талаар үнэлүүлэхэд 90.8 хувь нь төсвийг хувийн ашиг сонирхлын дагуу хуваарилах, 86.2 хувь нь албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах, 84.6 хувь нь ашиг сонирхолдоо нийцсэн шийдвэр гаргах, гаргуулах, 80 хувь нь аж ахуйн нэгжид давуу байдал бий болгох, шан харамж авах, өгөх зэрэг хэлбэрүүд хамгийн их тархсан (*их болон маш их гэсэн нийлбэр үнэлгээ*) гэж үзжээ. Бусад хэлбэрүүдийн нийлбэр үнэлгээ 55.4-78.5 хувь байгаа нь мөн түгээмэл байгааг харуулж байна.

Хүснэгт 12. Улс төрийн хүрээн дэх авлигын зарим хэлбэрийн тархалт, 2022

Авлигын хэлбэр	Үгүй	Бага зэрэг	Дунд зэрэг	Их	Маш их	Мэдэхгүй	Дундаж
Төрийн өмчийг хувьдаа завших	-	10.8	10.8	26.2	43.1	9.2	4.12
Аж ахуйн нэгжид давуу байдал бий болгох	-	1.5	12.3	32.3	47.7	6.2	4.34
Ашиг сонирхолдоо нийцсэн шийдвэр гаргах, гаргуулах	-	1.5	6.2	27.7	56.9	7.7	4.52
Төсвийг хувийн ашиг сонирхлын дагуу хуваарилах	-	1.5	3.1	36.9	53.8	4.6	4.50
Бизнесийн бүлэглэлийн захиалгаар хууль тогтоомж санаачлан батлуулах, дэмжих	-	3.1	15.4	32.3	41.5	7.7	4.22
Сонгогчдын саналыг худалдан авах	-	1.5	15.4	20.0	52.3	10.8	4.38
Улс төрийн зорилгоор хандив өгөх, авах	-	1.5	13.8	30.8	47.7	6.2	4.33
Албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах	-	3.1	6.2	32.3	53.8	4.6	4.44

Албан тушаал, эрх мэдлээ хэтрүүлэх	-	1.5	9.2	30.8	52.3	6.2	4.43
Хээл хахууль авах, өгөх, зуучлах	-	1.5	7.7	32.3	46.2	12.3	4.40
Шан харамж авах, өгөх	-	1.5	10.8	38.5	41.5	7.7	4.30
Төсвийн хөрөнгийг зориулалтын бус зарцуулах	-	3.1	10.8	32.3	43.1	10.8	4.29
Мөнгө угаах	1.5	3.1	10.8	33.8	36.9	13.8	4.18
Хууль бусаар дампууруулах	3.1	1.5	13.8	27.7	27.7	26.2	4.02
Төрийн өмчийг хууль бус арга замаар хувьчлах	3.1	4.6	13.8	24.6	33.8	20.0	4.02

Сүүлийн гурван жилийн улс төрийн хүрээний авлигын хэлбэрийн үнэлгээг харьцуулан үзэхэд 2021 онд харьцангуй буурах хандлага ажиглагдаж байсан бол 2022 онд жигд өсжээ. Тухайлбал, хууль бусаар дампууруулах, мөнгө угаах, бизнесийн бүлэглэлийн захиалгаар хууль тогтоомж санаачлан батлуулах, дэмжих зэрэг хэлбэрүүд 0.40-0.56 пунктээр өссөн байна.

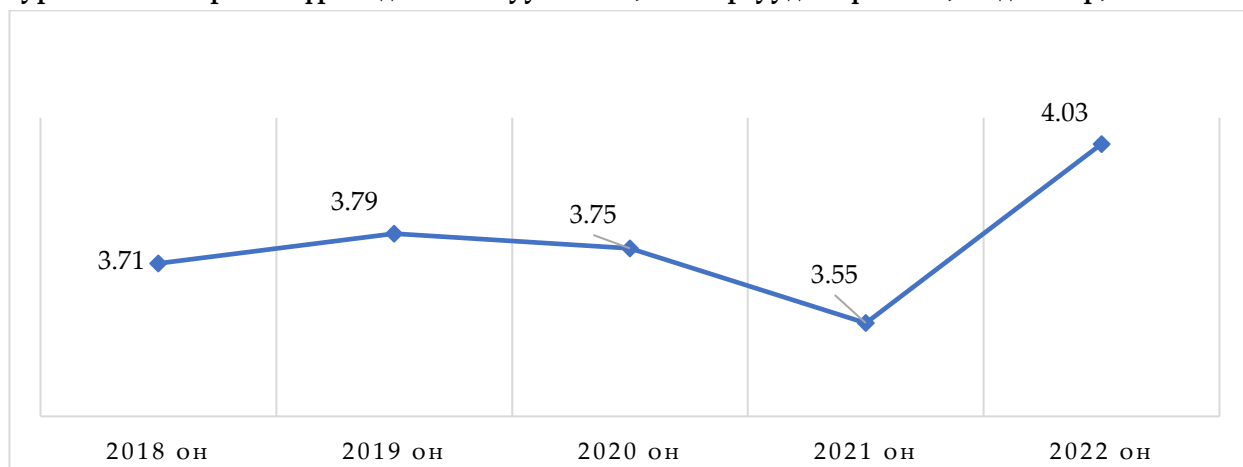
Хүснэгт 13. Улс төрийн хүрээн дэх авлигын зарим хэлбэрийн тархалт, өөрчлөлт, 2020-2022

Авлигын хэлбэр	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Төрийн өмчийг хувьдаа завших	4.12	3.77	4.00	0.35
Аж ахуйн нэгжид давуу байдал бий болгох	4.34	4.10	4.25	0.24
Ашиг сонирхолдоо нийцсэн шийдвэр гаргах, гаргуулах	4.52	4.21	4.39	0.31
Төсвийг хувийн ашиг сонирхлын дагуу хуваарилах	4.50	4.15	4.15	0.35
Бизнесийн бүлэглэлийн захиалгаар хууль тогтоомж санаачлан батлуулах, дэмжих	4.22	3.82	3.88	0.40
Сонгогчдын саналыг худалдан авах	4.38	4.11	4.43	0.27
Улс төрийн зорилгоор хандив өгөх, авах	4.33	3.96	4.33	0.37
Албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах	4.44	4.13	4.26	0.31
Албан тушаал, эрх мэдлээ хэтрүүлэх	4.43	4.15	4.18	0.28
Хээл хахууль авах, өгөх, зуучлах	4.40	4.07	4.27	0.33
Шан харамж авах, өгөх	4.30	4.05	4.13	0.25
Төсвийн хөрөнгийг зориулалтын бус зарцуулах	4.29	3.98	4.08	0.31
Мөнгө угаах	4.18	3.64	4.00	0.54
Хууль бусаар дампууруулах	4.02	3.46	3.66	0.56

Дэд үзүүлэлт 5. Улс төрийн хүрээн дэх хээл хахууль өгөх, авах арга

Улс төрийн хүрээнд хээл хахууль өгөх, авах аргуудыг хэрэглэсэн байдлын үнэлгээ 4.03 гарч өмнөх (2021 онд 3.55) оноос 0.48 пунктээр өссөн дүн гарчээ.

Зураг 26. Улс төрийн хүрээнд хээл хахууль өгөх, авах аргуудын үнэлгээ, индексээр, 2018-2022

Шинжээчдээр улс төрийн хүрээн дэх хээл, хахууль өгч авахад түгээмэл хэрэглэгддэг 11 арга, замыг үнэлүүдсэн. Ингэхэд хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг гэж ойр дотны хүн, гэр бүлийн гишүүд, тэдний компанид давуу байдал олгох, ойр дотны хүмүүсээр эсхүл зуучлагчаар дамжуулан өгч, авах, үйл ажиллагааны зардал болгон шилжүүлэх хийгээд эд зүйлийг зах зээлийн үнээс дээгүүр эсхүл доогуур үнээр худалдах, худалдан авах зэрэг арга замыг нэрлэжээ.

Хүснэгт 14. Улс төрийн хүрээнд хээл хахууль өгөх, авах аргуудын үнэлгээ, 2020-2022

Хээл хахууль өгөх, авах хэлбэр	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Биечлэн уулзаж өгч, авах	3.98	3.55	3.37	0.43
Зуучлагчаар дамжуулах	4.25	3.81	4.11	0.44
Ойр дотны хүмүүсээр дамжуулах	4.29	3.66	4.05	0.63
Хувьцаа, эд хөрөнгө өмчлүүлэх	3.98	3.43	3.65	0.55
Ойр дотны хүн, гэр бүлийн гишүүд, тэдний компанид давуу байдал олгох	4.32	4.02	4.17	0.30
Эд зүйлсийг зах зээлийн үнээс доогуур үнээр худалдах	4.04	3.64	3.67	0.40
Эд зүйлсийг зах зээлийн үнээс дээгүүр үнээр худалдан авах	3.95	3.89	3.91	0.06
Мөрийтэй тоглож санаатай алдах	3.82	3.24	3.33	0.58
Мөнгө зээлдүүлээд мартаг	3.67	3.29	3.5	0.38
Үйл ажиллагааны зардал болгож өгөх	4.09	3.55	3.84	0.54
Өмгөөлөгчөөр дамжуулах	3.73	3.13	3.26	0.60

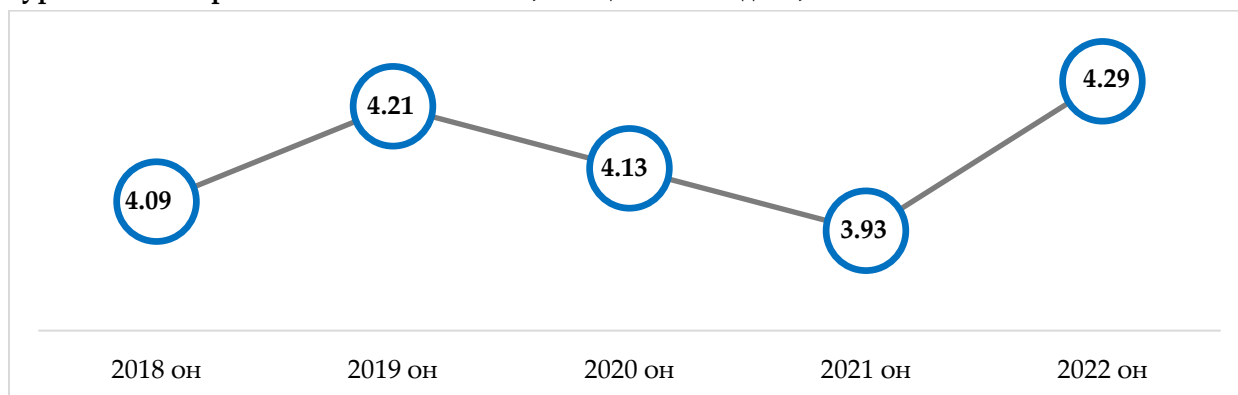
Сүүлийн гурван жилийн хээл, хахууль авах, өгөх арга замыг үнэлгээний дундаж үзүүлэлтээр харьцуулбал 2022 онд өмнөх оноос (0.06-0.63 пунктээр) бүгд өссөн дүн гарчээ. Тодруулбал, ойр дотны хүмүүс болон өмгөөлөгчөөр дамжуулах, мөрийтэй

тоглож санаатай алдах, хувьцаа эд хөрөнгө өмчлүүлэх, үйл ажиллагааны зардал болгон өгөх зэрэг аргууд 0.50-аас дээш пунктээр өссөн байна.

Шалгуур үзүүлэлт 3. Улс төрийн авлигын шалтгаан, нөхцөл

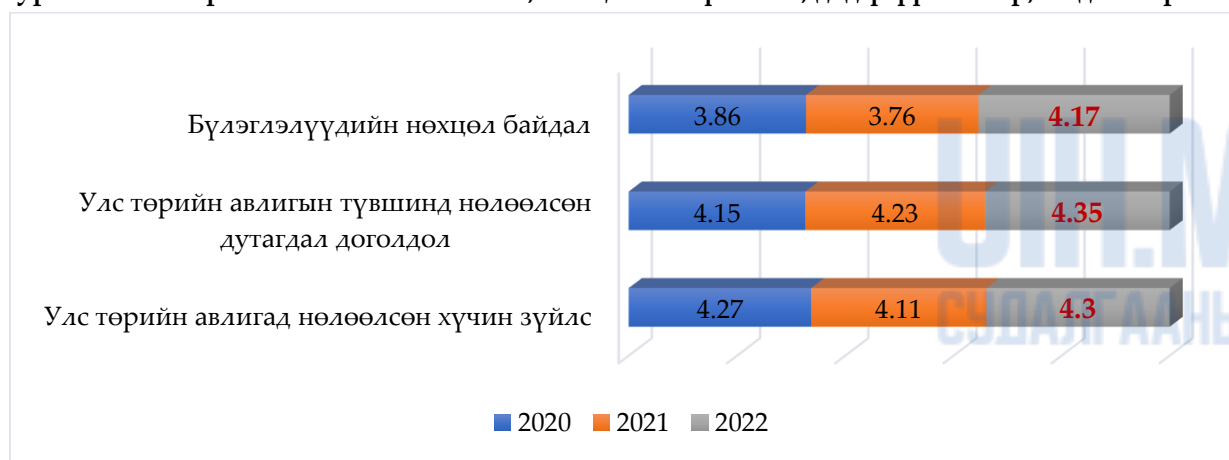
Улс төрийн хүрээн дэх авлигын шалтгаан, нөхцөлийн индекс 4.29 гарсан нь сүүлийн таван жилд хамгийн өндөр үнэлгээ бөгөөд өмнө онуудаас 0.08-аас 0.36 пунктээр өсжээ.

Зураг 27. Улс төрийн авлигын шалтгаан, нөхцөлийн индекс, 2018-2022

Улс төрийн авлигын шалтгаан, нөхцөлийн индексийг *улс төрийн авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс, дутагдал доголдол болон бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал* гэсэн гурван дэд үзүүлэлтээр тооцсон дүнг (зураг 28) доор харуулав.

Зураг 28. Улс төрийн авлигын шалтгаан, нөхцөлийн үнэлгээ, дэд үзүүлэлтээр, индексээр

Энэ оны судалгаанд оролцсон шинжээчдийн үнэлгээг өмнө оны дүнтэй харьцуулан харвал бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал 4.17 болж 0.41 пунктээр, улс

төрийн авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс 4.30 гарч 0.19 пунктээр, авлигын түвшинд нөлөөлсөн дутагдал, доголдол 4.35 болж 0.12 пунктээр тус тус өсжээ.

Дэд үзүүлэлт 1. Улс төрийн авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс

Улс төрийн авлигад нөлөөлдөг олон хүчин зүйлсээс эл судалгаанд 12 үзүүлэлтийг шинжээчдээр үнэлүүлэн, дундаж үзүүлэлтийг тооцож эрэмбэлэв. Чингэхэд, албан тушаалын томилгоо (нам дотор болон төрийн албанд), намын санхүүжилтийн механизм, улс төрийн нам, эвсэл болон улс төрд нөлөө бүхий этгээд хэвлэл, мэдээллийн байгууллагыг эзэмшдэг байдал зэрэг хүчин зүйлс тэргүүлжээ. Улс төрийн авлигад нөлөөлсөн эдгээр хүчин зүйлсийн дундаж үнэлгээ бүгд 4.10-4.48 байгаа нь дурдан буй шалтаан, нөхцөл авлигад ихээхэн нөлөөлдөг болохыг илэрхийлж байна.

Хүснэгт 15. Улс төрийн авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс, 2022

Хүчин зүйлс	Бага зэрэг	Дунд зэрэг	Их	Маш их	Мэдэхгүй	Дундаж
Сонгуулийн өнөөгийн тогтолцоо	3.1	10.8	33.8	43.1	9.2	4.29
Сонгуулийн санхүүжилтийн механизм	3.1	7.7	33.8	49.2	6.2	4.38
Намын санхүүжилтийн механизм	3.1	6.2	30.8	55.4	4.6	4.45
Албан тушаалын томилгоо (нам, төрийн албанд)	1.5	9.2	26.2	58.5	4.6	4.48
УИХ-ын хууль санаачлах, тогтоох, хэрэгжилтэд нь хяналт тавих үйл ажиллагаан дахь сонирхлын зөрчил	1.5	12.3	33.8	38.5	13.8	4.27
ЗГ-ын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь сонирхлын зөрчил	1.5	13.8	32.3	43.1	9.2	4.29
ИТХ-ын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь сонирхлын зөрчил	1.5	18.5	36.9	35.4	7.7	4.15
УТ-ийн хүрээний бизнес бүлэглэлүүдийн сонирхлын зөрчил	1.5	9.2	36.9	46.2	6.2	4.36
Хууль хяналтын байгууллагын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь сонирхлын зөрчил	1.5	18.5	40.0	30.8	9.2	4.10
Хуулийн байгууллагын шийдвэр гаргах үйл явц	1.5	10.8	47.7	26.2	13.8	4.14
Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт	3.1	12.3	36.9	32.3	15.4	4.16
УТН, эвсэл болон улс төрд нөлөө бүхий этгээд хэвлэл, мэдээллийн байгууллагыг эзэмшдэг нь	3.1	7.7	24.6	52.3	12.3	4.44

Сүүлийн гурван жилийн харьцуулсан үнэлгээгээр улс төрийн авлигад нөлөөсөн хүчин зүйлсийг хэрхэн өөрчлөгдсөн дүнг доорх хүснэгтээс (хүснэгт 16) харж болно.

Хүснэгт 16. Улс төрийн авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс, 2020-2022

Хүчин зүйлс	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Сонгуулийн өнөөгийн тогтолцоо	4.29	4.11	4.48	0.18
Сонгуулийн санхүүжилтийн механизм	4.38	4.13	4.36	0.25
Намын санхүүжилтийн механизм	4.45	4.44	4.55	0.01
Албан тушаалын томилгоо (нам, төрийн албанд)	4.48	4.32	4.67	0.16
УИХ-ын хууль санаачлах, тогтоох, хэрэгжилтэд нь хяналт тавих үйл ажиллагаан дахь сонирхлын зөрчил	4.27	3.98	4.09	0.29
ЗГ-ын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь сонирхлын зөрчил	4.29	3.90	4.16	0.39
ИТХ-ын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь сонирхлын зөрчил	4.15	3.56	4.07	0.59
УТ-ийн хүрээний бизнес бүлэглэлүүдийн сонирхлын зөрчил	4.36	4.02	4.38	0.34
Хууль хяналтын байгууллагын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь сонирхлын зөрчил	4.10	3.69	4.07	0.41
Хуулийн байгууллагын шийдвэр гаргах үйл явц	4.14	3.71	4.12	0.43
Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт	4.16	3.58	4.03	0.58
УТН, эвсэл болон улс төрд нөлөө бүхий этгээд хэвлэл, мэдээллийн байгууллагыг эзэмшдэг нь	4.44	-	-	-

Харьцуулсан үнэлгээг харахад өмнө онд авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлсийн үнэлгээ буурсан өөрчлөлт ажиглагдаж байсан бол энэ оны дүнгээр дээрх хүчин зүйлсийн авлигад нөлөөлсөн байдал 0.01-0.59 пунктээр өссөн үзүүлэлттэй байна. Тухайлбал, ИТХ-ын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаа зохион байгуулалт, хуулийн байгууллагын шийдвэр гаргах үйл явц, хууль хяналтын байгууллагын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчлийн нөлөөллийн түвшин 0.44-0.59 хүртэл пунктээр мэдэгдэхүйц өсжээ.

Дэд үзүүлэлт 2. Улс төрийн авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдол

Төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд оршиж буй түгээмэл тохиолддог дутагдал хийгээд доголдол авлигын түвшинд хэр зэрэг нөлөөлж буйг судалгаанд оролцсон шинжээчдээр үнэлүүлсэн. Ингэхэд төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд түгээмэл тохиолддог дутагдал, доголдуудын үнэлгээ 4.21-4.44 байгаа нь доор

дурдсан асуудлууд авлигын түвшинд ихээхэн нөлөөлдөг болохыг харуулна. Авлигад нөлөөлж буй асуудлуудыг үнэлгээний дунджаар жагсаавал хуулийн хэрэгжилт болон төсвийн хөрөнгийн төлөвлөлт, зарцуулалтад тавих хяналт сул, хууль, журам зөрчсөн албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэдэггүй байдал, төрийн албан хаагчийн ёс зүйн доголдол, төрийн байгууллагын олон шат дамжлага, давхардал, хийдэл их зэрэг асуудал тэргүүлж байна.

Зураг 29. Улс төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд оршиж буй дутагдал, доголдлын авлигын түвшинд нөлөөлж буй байдал, 2022

Авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдлын талаарх шинжээчдийн үнэлгээг өмнөх жилүүдтэй харьцуулсан дүнг доорх хүснэгтээс (хүснэгт 17) харж болно.

Хүснэгт 17. Улс төрийн авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн байгууллага дахь дутагдал, доголдол, 2020-2022

Дутагдал, доголдол	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Төрийн үйлчилгээний хүртээмж муу	4.21	3.7	4.15	0.51
Албан хаагчийн цалин, орон сууц, нийгмийн баталгаа хангалтгүй	4.29	3.95	3.89	0.34
ТАХ-ийн ур чадвар дутмаг	4.30	3.85	3.98	0.45
Хүнд суртал	4.31	4.23	4.15	0.08
Мэдээлэл нээлттэй, ил тод бус	4.31	3.89	4.15	0.42
Шийдвэр гаргах ажиллагааны ил тод байдал дутмаг	4.34	4.00	4.23	0.34
Албан тушаалтны үзэмжээр асуудлыг шийдвэрлэх боломж	4.35	4.13	4.2	0.22
Олон шат дамжлага, давхардал, хийдэл	4.35	4.25	4.15	0.10
Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн доголдол	4.38	4.24	4.25	0.14
Хууль, журам зөрчсөн албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэдэггүй	4.41	4.04	4.33	0.37
Төсвийн хөрөнгийн төлөвлөлт, зарцуулалтад тавих хяналт сул	4.43	3.95	4.26	0.48
Хуулийн хэрэгжилтэд тавих хяналт сул	4.44	4.18	4.39	0.26

Судалгааны дүнгээс үзэхэд төрийн байгууллагад орших зарим дутагдал, доголдуудын авлигын түвшинд нөлөөлж буй байдал өмнөх оны дүнтэй харьцуулахад өссөн хандлага ажиглагдав. Тодруулвал, төрийн үйлчилгээний хүртээмж муу, төсвийн хөрөнгийн төлөвлөлт, зарцуулалтад тавих хяналт сул, ТАХ-ийн ур чадвар дутмаг, төрийн байгууллагын мэдээлэл нээлттэй, ил тод бус байгаа нь авлигын түвшинд зонхилон нөлөөлж байна.

Дэд үзүүлэлт 3. Улс төрийн хүрэн дэх хүрээлүүдийн нөхцөл байдал

Улс төрийн хүрэн дэх тодорхой ашиг сонирхолд хөтлөгдсөн хүрээлүүдийн нөхцөл байдлын талаарх шинжээчдийн үнэлгээг дундаж үзүүлэлтээр тооцож гаргав.

Судалгаанд оролцогчдын үзэж байгаагаар хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн нам дамнасан хүрээлэл /намуудын нэгдэл/, нам тойрсон хүрээлэл, нэг нутаг /аймаг/ тойрсон хүрээлэл, бизнесийн хүрээллийн нөлөөлөл их байгаа бол нийтийн эрх ашгийн төлөө бий болсон хүрээллийн нөлөө харьцангуй сул байгааг судалгааны дүн харуулж байна.

Зураг 30. Улс төрийн хүрээн дэх бүлэглэл, хүрээллүүдийн нөхцөл байдал, 2022

Хүснэгт 18. Улс төрийн хүрээн дэх бүлэглэл, хүрээллүүдийн нөхцөл байдал, 2020-2022

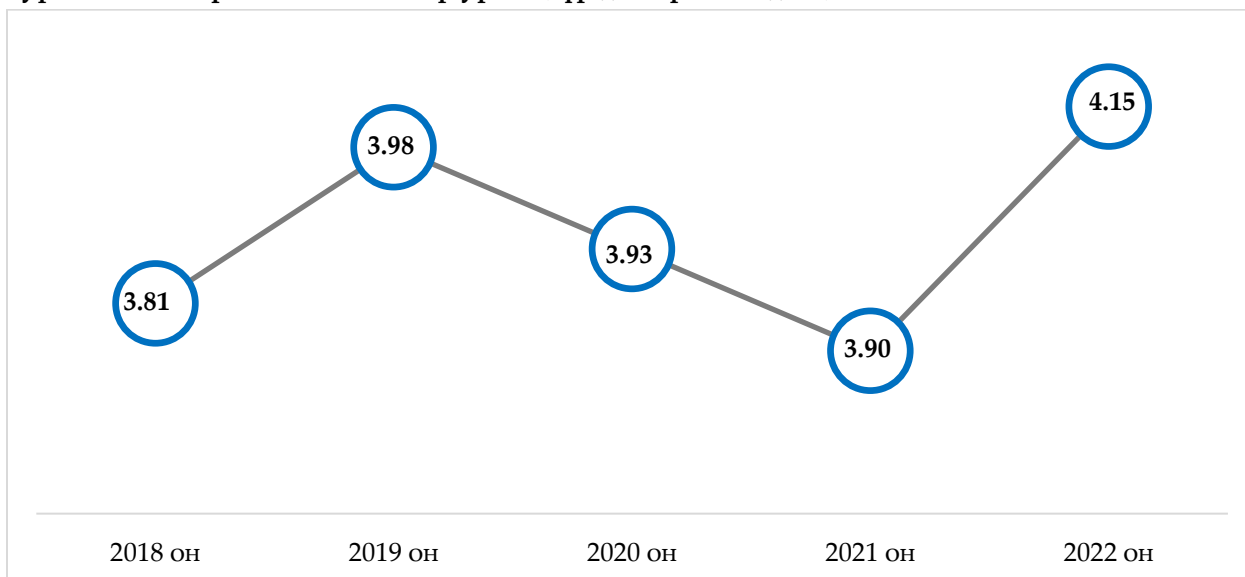
Улс төрийн хүрээний зарим бүлэглэл, хүрээллүүд	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Нийтийн эрх ашгийн төлөө бий болсон хүрээлэл	3.16	2.85	2.39	0.31
Хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн, нэг хүнийг тойрсон хүрээлэл	4.11	3.76	3.98	0.35
Хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн, найз нөхдийн хүрээлэл	4.21	3.32	3.82	0.89
Хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн, бизнесийн хүрээлэл	4.26	3.92	4.09	0.34
Хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн, нэг нутаг /аймаг/ тойрсон хүрээлэл	4.37	3.74	3.87	0.63
Хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн, нам тойрсон хүрээлэл	4.48	4.25	4.57	0.23
Хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн, нам дамнасан хүрээлэл /намуудын нэгдэл/	4.55	4.13	4.38	0.42

Сүүлийн гурван жилийн шинжээчдийн төсөөллийн судалгааны үр дүнг харьцуулан, нэгдсэн үзүүлэлтийг тооцож өөрчлөлтийн коэффициентийг гаргалаа. Үүнээс үзвэл, хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн, найз нөхдийн хүрээллийн нөлөө 0.89 пунктээр, хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн, нэг нутаг /аймаг/ тойрсон хүрээллийн нөлөөлөл 0.63 пунктээр, хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн, нам дамнасан хүрээллийн /намуудын нэгдэл/ нөлөө 0.42 пунктээр тус тус огцом өсжээ. Мөн бусад хүрээллийн нөлөө 0.23-0.35 пунктээр жигд өссөн байна. Үүнээс үзвэл манай улсад өнөөдөр ямар нэгэн явцуу /хувийн болон бүлэглэлийн/ ашиг сонирхолоо урьтал болгон нэгдсэн бүлэглэл, хүрээллүүдийн нөлөөлөл ихээхэн хүчтэй байгааг харж болно.

Шалгуур үзүүлэлт 4. Улс төрийн авлигын хор уршиг, үр дагавар

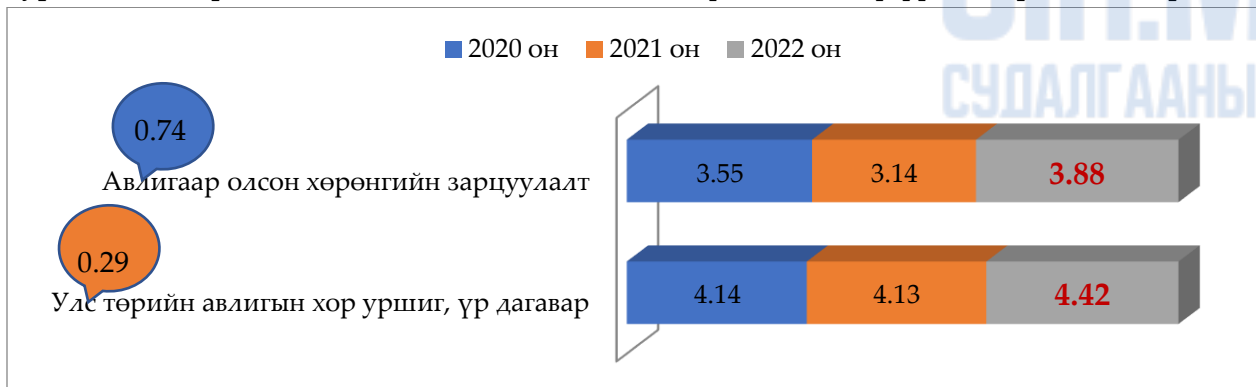
Улс төрийн авлигын хор уршиг, үр дагаврын индексийг сүүлийн таван жилээр харьцуулбал 2022 онд эл үзүүлэлт хамгийн өндөр буюу 4.15 болж бусад онуудаас 0.17-аас 0.34 пунктээр өндөр байна.

Зураг 31. Улс төрийн авлигын хор уршиг, үр дагаврын индекс, 2018-2022 он

Улс төрийн авлигын хор уршиг, үр дагаврын талаарх шинжээчдийн төсөөллийн индексийг авлигын хор уршиг, үр дагавар болон авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт хэмээх хоёр дэд үзүүлэлтийн нэгдсэн индексээр гаргадаг. Тухайлбал, авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалтын 2022 оны үнэлгээ 3.88 болж өмнөх оноос 0.74 пунктээр өссөн бол авлигын хор уршиг, үр дагаврын индекс 4.42 гарч 0.29 пунктээр мөн өссөн өөрчлөлт ажиглагдаж байна.

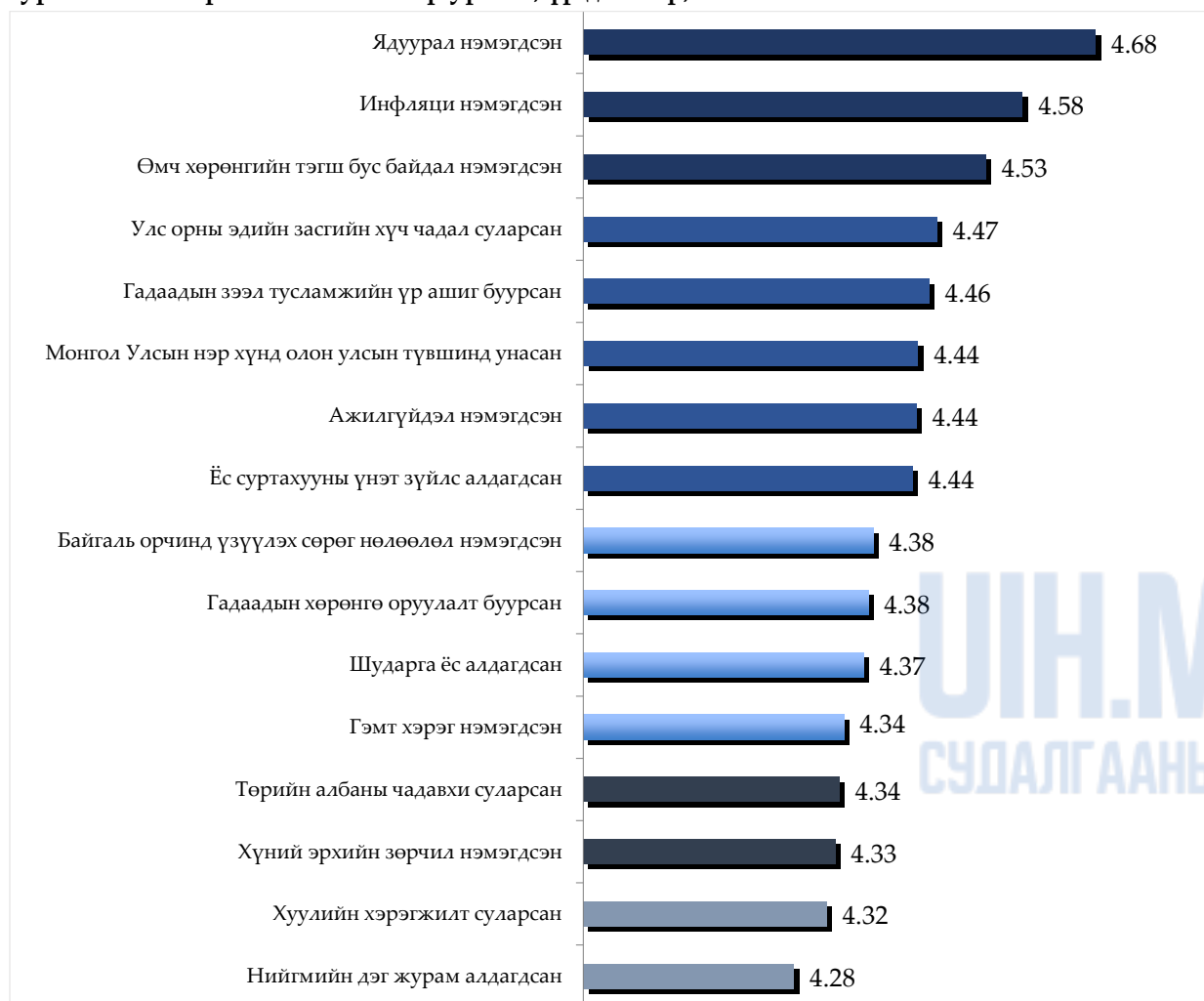
Зураг 32. Улс төрийн авлигын шалтгаан, нөхцөлийн үнэлгээ, дэд үзүүлэлтээр, индексээр

Дэд үзүүлэлт 1. Улс төрийн авлигын хор уршиг

Төрийн өндөр албан тушаалтнуудын дундах авлигаас улбаатай учирсан хор уршиг, сөрөг үр дагаврын түвшинг дор дурдсан 16 дэд үзүүлэлтээр тодруулж үр дүнг нэгтгэсэн. Судалгааны дүнгээс үзэхэд улс төрийн авлигын улмаас ядуурал, өмч хөрөнгийн тэгш бус байдал нэмэгдсэн, улс орны эдийн засгийн хүч суларч, инфляци өссөн, МУ-ын нэр хүнд олон улсын түвшинд унан, гадаадын зээл тусламжийн үр ашиг буурсан зэргээр сөрөг үр дагаварт хүргэж байна. Нэг үгээр, төрийн өндөр албан тушаалтнуудын авлига нь нийгэм, эдийн засаг, олон нийтийн сэтгэл зүй, хөгжлийн үйл явцад хамгийн их хор уршиг, сөрөг үр дагавар учруулж буй гол шалтгаан болсныг шинжээчид ийнхүү үнэлж, дүгнэжээ.

Зураг 33. Улс төрийн авлигын хор уршиг, үр дагавар, 2022

Улс төрийн авлигын учруулж хор уршгийн үнэлгээг сүүлийн гурван жилээр харьцуулан, энэ онд гарсан өөрчлөлтийг тооцоход дээд түвшний авлигын нийгмийн амьдралын бүхий л хүрээнд үзүүлж буй сөрөг нөлөөлөл нэмэгдсэн байна.

Хүснэгт 19. Улс төрийн авлигын хор уршиг, сөрөг үр дагавар, 2020-2022

Хор ушиг, сөрөг үр дагавар	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Нийгмийн дэг журам алдагдсан	4.28	4	4	0.28
Хуулийн хэрэгжилт суларсан	4.32	4.15	4.27	0.17
Хүний эрхийн зөрчил нэмэгдсэн	4.33	3.7	4.22	0.63
Төрийн албаны чадавх суларсан	4.34	4.13	4.38	0.21
Гэмт хэрэг нэмэгдсэн	4.34	4.15	3.88	0.19
Шударга ёс алдагдсан	4.37	4.35	4.39	0.02
Гадаадын хөрөнгө оруулалт буурсан	4.38	4.19	4.21	0.19
Байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл нэмэгдсэн	4.38	4.15	4.14	0.23
Ёс суртахууны үнэт зүйлс алдагдсан	4.44	4.43	4.27	0.01
Ажилгүйдэл нэмэгдсэн	4.44	4.08	4.12	0.36
Монгол Улсын нэр хүнд олон улсын түвшинд унасан	4.44	4.13	4.21	0.31
Гадаадын зээл тусламжийн үр ашиг буурсан	4.46	4.18	4.07	0.28
Улс орны эдийн засгийн хүч чадал суларсан	4.47	4.28	4.43	0.19
Өмч хөрөнгийн тэгш бус байдал нэмэгдсэн	4.53	4.33	4.45	0.20
Инфляци нэмэгдсэн	4.58	4.41	4.08	0.17
Ядуурал нэмэгдсэн	4.68	4.38	4.28	0.30

Тухайлбал, энэ оны шинжээчдийн төсөөлөл судалгааны дүнгээр дээд түвшний авлигын улмаас хүний эрхийн зөрчил нэмэгдсэн (0.63 пунктээр), ажилгүйдэл, ядуурал нэмэгдсэн (0.30-0.36 пунктээр), МУ-ын нэр хүнд олон улсын түвшинд унан, гадаадын зээл тусламжийн үр ашиг буурсан (0.28-0.31 пунктээр) зэрэг сөрөг үр дагавар мэдэгдэхүйц өссөн байна.

Дэд үзүүлэлт 2. Авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт

Эл дэд үзүүлэлтийн хүрээнд улс төрчид, төрийн өндөр албан тушаалтнуудын авлигын замаар, хууль бусаар олсон хөрөнгийн зарцуулалтын талаарх шинжээчдийн төсөөллийг тодруулан, дундаж үзүүлэлтийг гаргасан.

Зураг 34. Авлигын замаар олсон хөрөнгөө зарцуулсан байдал, 2022

Судалгааны дүнгээс үзвэл авлигын аргаар олсон хууль бус хөрөнгө, орлогыг гадаадын банк, оффшор бүсэд хадгалах, компани байгуулах эсхүл үл хөдлөх хөрөнгө худалдан авах байдлаар зарцуулах нь хамгийн түгээмэл байна. Түүнчлэн хурдан морь, урлагийн бүтээл, хувьцаа худалдан авах, дотооддоо үл хөдлөх

хөрөнгө, үнэтэй машин худалдан авах зэргээр зарцуулах нь ч нийтлэг болох нь харагдана.

Хүснэгт 20. Улс төрийн хүрээний авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт, 2020-2022 оны индексээр

Зарцуулалтын хэлбэрүүд	2022	2021	2020	Өөрчлөлт
Хандив, тусламж өгөх	3.14	2.45	2.57	0.69
Дотоодын банкинд хадгалах	3.26	2.79	2.81	0.47
Хөшөө дурсгал, суварга босгох	3.46	3.13	3.08	0.33
Эмчилгээнд зарцуулах	3.49	3.26	3.33	0.23
Өдөр тутмынхаа хэрэгцээнд зарцуулах	3.55	3.14	3.18	0.41
Гэр бүлийн гишүүний сургалтын төлбөрт зарцуулах	3.76	3.16	3.54	0.60
Автомашин, тээврийн хэрэгсэл худалдан авах	3.83	3.82	3.42	0.01
Хувьцаа худалдан авах	3.83	3.74	3.68	0.09
Бэлэн мөнгө хэлбэрээр хадгалах	3.86	3.63	3.87	0.23
Урлагийн бүтээл худалдан авах	3.94	3.77	3.75	0.17
Зугаа цэнгэл, мөрийтэй тоглоомд зарцуулах	3.98	3.73	3.94	0.25
Дотоодод орон сууц, барилга байгууламж бариулах	4.02	3.98	4.18	0.04
Хурдан морь худалдан авах	4.07	3.95	3.94	0.12
Гэр бүлийн өмчлөлийн компанид хувь оруулах	4.13	3.91	4.02	0.22
Гадаадад орон сууц, үл хөдлөх хөрөнгө худалдаж авах	4.22	3.88	3.96	0.34
Гадаадын оффшор бүсэд компани байгуулах	4.33	3.9	3.72	0.43
Гадаадын оффшор банк, санхүүгийн байгууллагад хадгалах	4.35	3.98	4.02	0.37
Гадаадын банкинд хадгалах	4.44	3.89	3.89	0.55
Дотоодод орон сууц, үл хөдлөх хөрөнгө худалдан авах	3.93	3.98	4.18	-0.05

Авлигын замаар олсон хууль бус хөрөнгө, орлогыг зарцуулах хэлбэрийн үнэлгээг сүүлийн гурван жилээр харьцуулбал, дотоодод үл хөдлөх хөрөнгө худалдан авах байдал ялимгүй буурч, бусад хэлбэрүүд өссөн байна. Эдгээрээс хандив тусламж өгөх, гэр бүлийн гишүүний сургалтын төлбөрт зарцуулах, гадаад, дотоодын банкинд хадгалах, гадаадын оффшор бүсэд компани байгуулах, өдөр тутмынхаа хэрэгцээнд зарцуулах зэрэг хэлбэрүүд 0.41-0.69 пунктээр огцом өсжээ.

ГУРАВ. БУСАД ҮЗҮҮЛЭЛТ

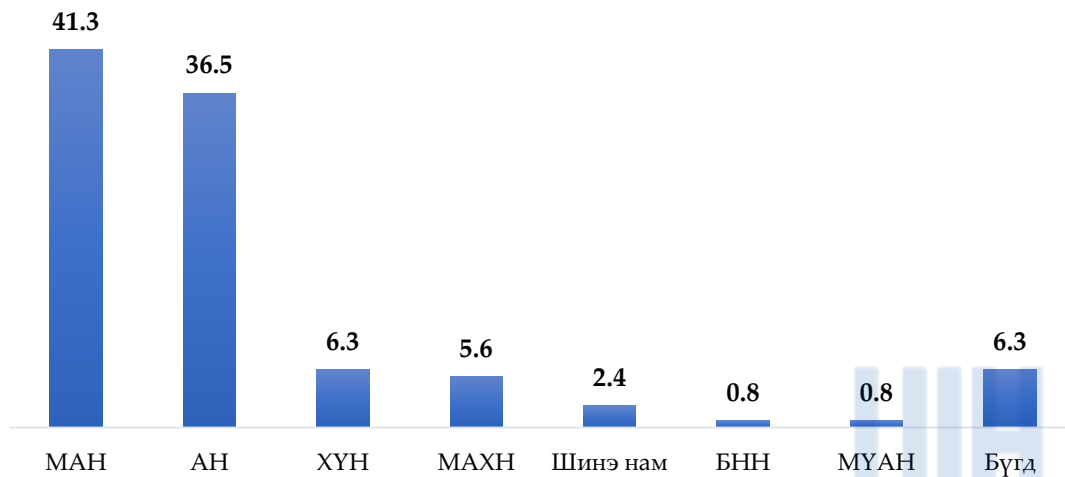
Улс төрийн хүрээний авлигын төсөөллийн судалгааны эл хэсэгт шинжээчдийн улс төрийн намуудын авлигад автсан байдал, авлига, хээл хахуулийн хэмжээ, авлигатай тэмцэх арга замын талаарх санал, үнэлгээг авч үзнэ.

Улс төрийн намуудын авлигад автсан байдал

Монгол дахь улс төрийн намуудын авлигад автсан байдлын талаар судалгаанд оролцсон шинжээчдийн байр суурийг асуухад эрх барьж буй намын авлигад өртөх байдал илүү өндөр болохыг илэрхийлж байв. Улс төрийн намуудын авлигад автсан байдлын талаарх үнэлгээр ихээх нь бага руу эрэмбэлэв. Үүнд:

I. Монгол Ардын Нам	V. Монгол Ардын Хувьсгалт Нам
II. Монголын Ардчилсан Нам	VI. Бусад намууд
III. Хөдөлмөрийн Үндэсний Нам	
IV. Бүх намууд адил	

Зураг 35. Монгол Улс дахь улс төрийн намуудын авлигад автсан байдал, хувиар

Тодруулбал, нийт судалгаанд оролцсон шинжээчдийн 41.3 хувь өнөөгийн эрх барьж буй Монгол Ардын Нам (МАН)-ыг хамгийн их авлигад автагдсан хэмээн үзжээ. Түүнчлэн, 77.8 хувь МАН, АН-ыг илүү их авлигад автсан гэсэн төсөөлөлтэй байгаа нь харагдаж байна (Зураг 35).

Улс төрийн хүрээний (өндөр дээд түвшний) авлигын хэмжээ

Улс төрийн хүрээний авлигын хэмжээг бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны явцад зарцуулж буй авлига, хээл хахуульд зарцуулсан мөнгөний хэмжээний талаарх шинжээчдийн таамаглал, төсөөллөөр авч үзэв.

Бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны явцад зарцуулж буй авлигын хэмжээ

Шинжээчийн таамаглал, төсөөллөөр бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны явцад зарцуулж буй авлигын хэмжээг үнэлүүлэхэд тусгай зөвшөөрөл авах (49.2 хувь), тендер шалгаруулалтад ялах (41.5 хувь), гадаадаас ажиллах хүч авахад (38.5 хувь) авлигын хэмжээ хамгийн өндөр (16%<) байна. Түүнчлэн бизнес эрхлэгчид өөрсдийн үйл ажиллагааны хүрээнд төрийн байгууллага, өндөр албан тушаалтанд авлига өгөх явдал түгээмэл байгааг судалгааны дүн дахин харуулж буй.

Хүснэгт 21. Бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны авлигын хэмжээ, хувиар, 2022

Үйл ажиллагаа	<5%	6-10%	11-15%	16-20%	21%<	Мэдэхгүй
Төсөл, хөтөлбөрт хамрагдахад	0	24.6	16.9	18.5	15.4	24.6
Тендерт шалгаруулалтад ялахад	1.5	16.9	16.9	16.9	24.6	23.1
Зээл авахад	15.4	18.5	16.9	12.3	12.3	24.6
Өр төлбөр барагдуулах, иргэний нэхэмжлэл шийдвэрлүүлэхэд	9.2	13.8	18.5	16.9	15.4	26.2
Татвараас чөлөөлүүлэх, бууруулахад	4.6	18.5	16.9	18.5	15.4	26.2
Хяналт шалгалтаар зөрчил дутагдалгүй гарахад	6.2	12.3	18.5	21.5	15.4	26.2
Тусгай зөвшөөрөл авахад	1.5	10.8	13.8	20.0	29.2	24.6
Бараа, ажил, үйлчилгээ хүлээлгэн өгөхөд	4.6	18.5	20.0	12.3	16.9	27.7
Гадаадаас ажиллах хүч авахад	3.1	13.8	15.4	18.5	20.0	29.2

Хээл хахуульд зарцуулсан мөнгөний хэмжээ

Энэ хэсэгт бизнес эрхлэгчид үйл ажиллагааныхаа явцад хээл хахуульд хэчнээн төгрөг зарцуулдаг болохыг баримжаалан асууж үр дүнг нэгтгэн тооцож харуулав.

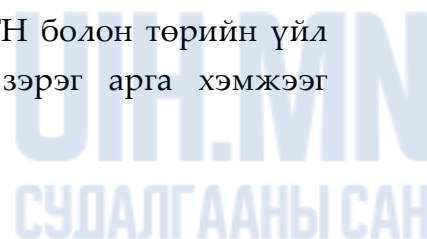
Хүснэгт 22. Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны авлигын хэмжээ, хувиар, 2022

Үйл ажиллагаа	1 сая хүртэл	1-5 сая	5 - 10 сая	10 - 20 сая	20 - 50 сая	50 < сая	Мэдэхгүй
Ажил, албан тушаалд ороход	0	13.8	21.5	9.2	9.2	21.5	24.6
Тусгай зөвшөөрөл авахад	1.5	1.5	15.4	21.5	12.3	20.0	27.7
Ашиг сонирхолдоо нийцсэн хууль тогтоомж, шийдвэр гаргуулахад	1.5	1.5	3.1	6.2	13.8	35.4	38.5
Шүүхэд хэргийг хэрэгсэхгүй болгоход	1.5	3.1	6.2	15.4	7.7	27.7	38.5
Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах шатанд хэргийг хэрэгсэхгүй болгоход	1.5	3.1	10.8	13.8	13.8	16.9	40.0
Эрүүгийн хэрэг үүсгэхэд	0.0	4.6	7.7	6.2	20.0	13.8	47.7
Гэмт хэрэг, зөрчлийг нуун дарагдуулахад	1.5	4.6	4.6	9.2	15.4	20.0	44.6
Хуурамч бичиг баримт үйлдэхэд	1.5	3.1	12.3	18.5	6.2	10.8	47.7

Шинжээчдийн хариултаас ашиг сонирхолдоо нийцсэн хууль тогтоомж, шийдвэр гаргуулах, ажил, албан тушаалд орох, тусгай зөвшөөрөл авах, гэмт хэрэг, зөрчлийг нуун дарагдуулахад зарцуудаг авлигын хэмжээ илүү өндөр байна.

Дээд түвшний авлигатай тэмцэх үйл ажиллагаа

Улс төрийн хүрээний өндөр, дээд түвшний авлигыг буруулахад нэн тэргүүнд шаардлагатай арга хэмжээг шинжээчдээр үнэлүүлэхэд улс төрийн нам, сонгуулийн санхүүжилтийн тогтолцоог өөрчлөх, улс төрчид төдийгүй иргэдийн авлигатай тэмцэх, эрх зүйн ухамсарыг нэмэгдүүлэх, авлигатай холбогдсон албан тушаалтанд хүлээлгэх хариуцлагын тогтолцоог боловсронгуй болгох, энэ төрлийн гэмт хэрэгт хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагыг чангатгах, УТН болон төрийн үйл ажиллагаа, мэдээллийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх зэрэг арга хэмжээг нэрлэжээ.

Зураг 36. Авлигыг бууруулахад нэн шаардлагатай арга хэмжээ, 2022

ДӨРӨВ. ШИНЖЭЭЧДИЙН ТАЛААРХ ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

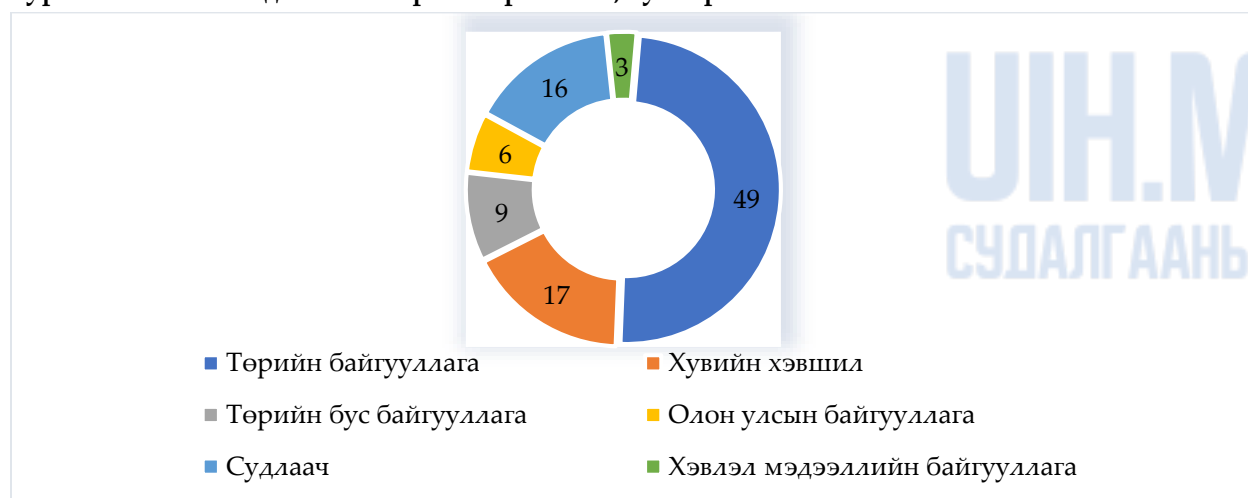
Улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын талаарх төсөөлөл-2022 судалгаанд хамрагдсан шинжээчдийн 56.9 хувь нь эрэгтэй, 43.1 хувь нь эмэгтэйчүүд байв. Насны бүлгээр авч үзвэл 35 хүртэл насны залуучууд 46.2 хувь, 36-50 хүртэл насныхан 41.5 хувь, 51-70 насныхан 12.3 хувьтай хамрагдсан.

Зураг 37. Судалгаанд хамрагдсан шинжээчдийн нас, хүйсийн бүтэц

Эрэгтэй	Насны бүлэг	Эмэгтэй
13.5%	27-30	10.7%
35.1%	31-35	32.1%
8.1%	36-40	21.4%
13.5%	41-45	21.4%
16.2%	46-50	3.6%
2.7%	51-55	3.6%
2.7%	56-60	7.1%
2.7%	61-65	0.0%
5.4%	66-70	0.0%

Шинжээчдийн ажил эрхлэлтийн талаарх мэдээллийг салбарын харьяаллаар нь харвал 49 хувь нь төрийн байгууллагад, 17 хувь нь хувийн хэвшилд, 16 хувь нь судлаачид, 9 хувь нь төрийн бус байгууллагад, 6 хувь нь олон улсын байгууллагад, 3 хувь нь хэвлэл мэдээллийн салбарын төлөөлөл байв.

Зураг 38. Шинжээчдийн салбарын харъяалал, хувиар

ДҮГНЭЛТ

Улс төрийн хүрээний авлигын төсөөлөл-2022 шинжээчдийн судалгааны дүнд үндэслэн Монгол улсын авлигын түвшин хийгээд авлигын цар хүрээ, хэлбэр, шалтгаан, хор уршиг, үр дагаврын талаар нэгтгэн танилцуулж байна.

2022 онд Монгол Улс дахь улс төрийн хүрээний (дээд /өндөр/ түвшин) авлигын төсөөллийн индекс 4.18 байгаа нь өмнө оноос 0.36 пунктээр өссөн үзүүлэлт юм. Энэ нь манай улс авлигын түвшинг тооцож эхэлсэнээс өнөөг хүртэл (2008-2022) хамгийн өндөр үзүүлэлт бөгөөд олон жилийн дунджаас 0.27 пунктээр өндөр байна.

Авлигын цар хүрээ шалгуур үзүүлэлтийн индекс 4.24 болж өмнөх оноос 0.49 пунктээр өссөн. Улс төрийн авлигын цар хүрээний индексийг тооцдог таван дэд үзүүлэлтээс салбар болон үйл ажиллагаанд улс төрийн авлига чиглэгдсэн байдал -0.11 пунктээр буурсан бол улс төрийн авлигын түгээмэл байдал; улс төрийн авлигын түвшний өөрчлөлт; төрийн байгууллагын тодорхой үйл ажиллагаан дахь авлигын түвшин, салбар хүрээн дэх улс төрийн авлигын тархалтын цар хүрээ зэрэг бусад шалгуур үзүүлэлтүүд 0.44-1.48 пунктээр өссөн.

Улс төрийн авлигын хэлбэр шалгуур үзүүлэлтийн индекс 4.10 гарсан нь сүүлийн таван жилийн хугацаан дахь хамгийн өндөр үзүүлэлт байв. Өөрөөр хэлбэл авлигын хэлбэрийн индекс өмнө онуудаас 0.06-0.36 пунктээр өсжээ. Улс төрийн авлигын хэлбэрийг тооцдог дэд үзүүлэлтүүд болох нэгд, улс төрийн авлигын хэлбэрийн индекс 0.8 пунктээр, хоёрд, хээл хахууль өгөх, авах аргын индекс 0.48 пунктээр, гуравд, авлигын нөлөөллийн хэлбэрийн индекс 0.39 пунктээр, дөрөвд, улс төрийн нам, бизнесийн бүлэглэлийн хамаарлын индекс 0.3 пунктээр тус тус өссөн бол хээл хахуулийн хэлбэрийн индекс 0.02 пунктээр ялимгүй буурчээ.

Авлигын шалтгаан, нөхцөл шалгуур үзүүлэлтийн индекс 4.29 гарсан нь сүүлийн таван жилд хамгийн өндөр үнэлгээ бөгөөд өмнөх онуудаас 0.08-аас 0.36 пунктээр өсжээ. Судалгаанд оролцсон шинжээчдийн үнэлгээг өмнө оны дүнтэй харьцуулан харвал бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал 0.41 пунктээр, улс төрийн авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс 0.19 пунктээр, авлигын түвшинд нөлөөлсөн дутагдал, доголдол 0.12 пунктээр тус тус өссөн байна.

Улс төрийн авлигын хор уршиг, үр дагавар шалгуур үзүүлэлтийн индекс 4.15 болж бусад онуудаас 0.17-аас 0.34 пунктээр өндөр байна. Авлигын хор уршиг, үр дагаврыг тооцдог дэд үзүүлэлтүүд болох авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалтын үнэлгээ 3.88 болж өмнө оноос 0.74 пунктээр өссөн бол авлигын хор уршиг, үр дагаврын индекс 4.42 гарч 0.29 пунктээр мөн өссөн өөрчлөлт ажиглагдлаа.

Шинжээчид улс төрийн хүрээний өндөр, дээд түвшний авлигыг буруулахад улс төрийн нам, сонгуулийн санхүүжилтийн тогтолцоог өөрчлөх, улс төрчид төдийгүй иргэдийн авлигатай тэмцэх, эрх зүйн ухамсрыг нэмэгдүүлэх, авлигатай холбогдсон албан тушаалтанд хүлээлгэх хариуцлагын тогтолцоог боловсронгуй болгох, энэ төрлийн гэмт хэрэгт хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагыг чангатгах, УТН болон төрийн үйл ажиллагаа, мэдээллийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх зэрэг арга хэмжээг нэн тэргүүнд авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай хэмээн үзжээ.

**АВЛИГЫГ БУУРУУЛАХ ХҮРЭЭНД ШИНЖЭЭЧДИЙН ДЭВШҮҮЛСЭН САНАЛ,
ЗӨВЛӨМЖ (судалгааны үр дүнд үндэслэн)**

Улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын төсөөллийн судалгааны үр дүнд үндэслэн дараах санал, зөвлөмжийг хүргэж байна.

Хүснэгт 23. Авлигыг бууруулах, авлигаас урьдчилан сэргийлэх хүрээнд нэн түрүүнд авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай арга зам

<i>Салбар, үйл ажиллагаа</i>	<i>Давтамж</i>	<i>Хувь</i>	<i>Т/хувь</i>
<i>Эрх зүйн орчинг сайжруулах, хуулийн хэрэгжилтийн хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ</i>	36	34	60
<i>Авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн хүлээх шийтгэлийг өөрчлөх /чангатгах, цаазын ял оноох, төрийн алба, хууль хяналтын байгууллагад ажиллах эрхийг нь хасах/</i>	16	15.1	26.7
<i>Хуулийн хэрэгжилт, эрх зүйн орчинг сайжруулах</i>	18	17.0	30.0
<i>Хуулийн дагуу шийдвэрлэх</i>	2	1.9	3.3
<i>Хууль, хяналтын байгууллагын хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ</i>	16	13.1	23.4
<i>Шат шатны хяналтыг сайжруулах</i>	7	6.6	11.7
<i>АТГ, хууль хяналтын байгууллагын үйл ажиллагааг сайжруулах, хараат бус байдлыг нэмэгдүүлэх</i>	5	4.7	8.3
<i>Гүйцэтгэх ажиллагааны цар хүрээг өргөжүүлэх</i>	1	0.9	1.7
<i>Нэг хэрэгт зарцуулах цаг хугацааг олгож, бодитоор дүгнэх боломжийг бүрдүүлэх</i>	1	0.9	1.7
<i>Улс төр, төрийн албаны үйл ажиллагаагны хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ</i>	16	15	26.8
<i>Төрийн албаны хүнд суртлыг арилгах</i>	1	0.9	1.7
<i>Намын хэлхээ холбоог арилгах</i>	4	3.8	6.7
<i>Төрийн албаны боловсон хүчинг шинэ залуучуудаар нэмэгдүүлэх</i>	6	5.7	10.0
<i>Авлигын хөрөнгийн эд хөрөнгийг тодорхой болгох, ойр дотны хүмүүсийг шалгаж эд хөрөнгийг хураах</i>	3	2.8	5.0
<i>Эрх бүхий албан хаагчийн томилгооны холбоо хамаарлын судалгааг хөндлөнгөөс хийж хянадаг байх</i>	1	0.9	1.7
<i>Улс төрийн томилгоог хасах</i>	1	0.9	1.7
<i>Нийгэм, эдийн засгийн хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ</i>	10	9.5	16.7
<i>Цалин нэмэгдүүлэх</i>	7	6.6	11.7
<i>Ядуурал, тэтгэмжийг бууруулах</i>	3	2.8	5.0

<i>Иргэдийн ухамсар, ёс зүйд нөлөөлөх, мэдээллийг сайжруулах хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ</i>	30	28.3	50
<i>Ухамсарыг сайжруулах арга хэмжээ авах</i>	6	5.7	10.0
<i>Авлигын талаарх мэдээллийг олон нийтэд мэдээлэх</i>	11	10.4	18.3
<i>Байгууллагад ёс зүйн менежментийн иж бүрэн тогтолцоог бий болгох</i>	10	9.4	16.7
<i>Авлига байдаг л зүйл гэдэг ойлголтыг үндсээр нь халах</i>	3	2.8	5.0
Нийт	106	100.0	176.7

Шинжээчдийн дэвшүүлсэн авлигыг бууруулах, авлигаас урьдчилан сэргийлэх арга замыг агуулгаар нь таван дэд хүрээнд бүлэглэхэд:

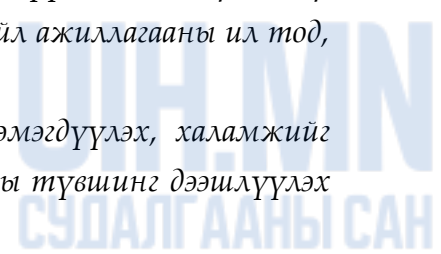
Нэгд, эрх зүйн орчинг сайжруулах, хуулийн хэрэгжилтийг хангах хүрээнд: авлига албан тушаалын гэмт хэрэгт хүлээлгэх хариуцлагыг чангатгах, хууль эрх зүйн орчныг шинэчлэх шаардлагатай.

Хоёрд, иргэдийн ухамсар ёс зүйд нөлөөлөх, мэдээллийг сайжруулах хүрээнд: авлигын талаарх мэдээллийг олон нийтэд мэдээлэх, иргэдийн ухамсар, байгууллага, албан хаагчдийн ёс зүйг сайжруулах хэрэгтэй.

Гуравд, улс төр, төрийн албаны үйл ажиллагаатай холбоотойгоор улс төрийн томилгоог зогсоох, эрх бүхий албан хаагчдын хамаарал, эд хөрөнгөд хөдлөнгийн судалгаа хийх, тодорхой болгох, намын хэлхээ холбоо, төрийн албаны хүнд сурталыг арилгах шаардлагатай.

Дөрөвд, хууль хяналтын байгууллагын үйл ажиллагааны хүрээнд: шат шатны хяналтыг сайжруулах, гүйцэтгэх ажиллагааны цар хүрээг өргөжүүлэх, нэг хэрэг дээр ажиллах хугацааг нэмэгдүүлэх, хууль хяналтийн байгууллагын үйл ажиллагааны ил тод, хараат бус байдлыг нэмэгдүүлэх хэрэгтэй.

Тавд, нийгэм, эдийн засгийн хүрээнд: цалин орлогыг нэмэгдүүлэх, халамжийг бууруулах, ядуурал, инфляцийг бууруулах, иргэдийн амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэх шаардлагатай байна.

Энэхүү төсөөллийн судалгааны үр дүнд тулгуурлан дараах зөвлөмжийг хүргүүлж байна. Үүнд:

1. Төрийн албан хаагчдын томилгоог зогсоох эсхүл томилгооны систем, процессийг илүү сайжруулж, тодорхой болгох, гадны нөлөөллийг багасгах;
2. Төрийн албан хаагчдын ажлын байрны тогтвортой байдлыг хангах, хамгаалах ажлуудыг тодотгох;
3. Иргэдийн сэтгэлгээ, ухамсар, ёс зүйн хандлагыг өөрчлөх үүднээс авлигын талаарх ойлголт, зөрүү, хор уршгийг тайлбарлан таниулах, сурталчилах, аян өрнүүлэх;
4. Төрийн захиргааны байгууллагын үйл ажиллагаанд иргэд, иргэний нийгмийн оролцоо, төрийн бус байгууллагуудын зүгээс тавих хяналтыг сайжруулах механизмыг бүрдүүлэх;
5. Улс төрийн намуудын зүгээс төрийн албаны чадавхид сөргөөр нөлөөлж буй улс төрийн томилгоог зогсоож төрийн захиргаа, тусгай, үйлчилгээний аль ч байгууллагын боловсон хүчнийг мэдлэг чадвар дээр үндэслэн томилох;
6. Мэдээллийг ил тод нээлттэй болгож иргэд, аж ахуй нэгж, хууль хяналтын байгууллагыг мэдээллээр хангах;
7. Авлигын гэмт хэргийг илрүүлэхэд тусалсан иргэд (шүгэл үлээгчийг)-ийн мэдээллийг нууцалж, хамгаалах, тэднийг урамшуулах систем бий болгох, арга хэмжээг тодорхой болгох;
8. Авлигын гэмт хэргийг шүүх, гарсан шийдвэрийг олон нийтэд нээлттэй хийж, хариуцлага шийтгэлийг олонд зарлаж мэдээлж байх;
9. Төр бизнесийн бүх түвшинд иргэдтэй өрсөлдөж тэдний ажил хөдөлмөрийн орон зайг булаасантай холбоотойгоор авлига өгөхгүйгээр ажил хэрэг урагшлахаа больсон явдлыг зогсоох;
10. Дэлхий нийтийг хамарсан цар тахал, дайн самуунтай холбоотойгоор эдийн засагт тулгарсан хүндрэл бэрхшээлийн иргэдэд тусаж буй үр дагаврыг бууруулах, саармагжуулах;
11. Хүний эрхийн хамгаалагчид, шүгэл үлээгчдийн үйл ажиллагааны аюулгүй байдлыг баталгаажуулах эрх зүйн орчин бүрдүүлэх;
12. Дунд шатны шийдвэр гаргадаг, томилгоо их хийдэг албан тушаалуудыг нарийвчлан оруулж ирэх зэрэг болно.

СУДАЛГААНЫ АСУУЛГА, СУДАЛГААГ САЙЖРУУЛАХТАЙ ХОЛБООТОЙ САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

Шинжээчдийн оролцоо, дэмжлэгтэйгээр 2022 онд гүйцэтгэсэн “Улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын төсөөлөл” судалгаа асуулга, судалгааг сайжруулахтай холбоотой дараах санал, зөвлөмжийг боловсруулав. Үүнд:

1. Судалгааны дүнг олон нийтэд мэдээлэх, сайтад байршуулах;
2. Улс төр, хууль хяналтын байгууллагуудаас гадна өөр салбаруудыг оруулах хэрэгтэй (тухайлбал эрүүл мэнд, боловсролын салбар гэх мэт);
3. Иргэдээс санал авах, экспертүүдтэй зэрэгцүүлэн үр дүнг гаргах;
4. Олон түвшинд судалгаа авч нэгтгэн үр дүнд суурилсан арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зөвлөмжийг бүх шатанд хүргүүлэх;
5. Судалгааг тогтмолжуулж, төсөөллийн судалгааг бодит үр дүнтэй харьцуулан гаргах;
6. Төрийн албан хаагчдаас мэдээлэл цуглуулах;
7. Байгууллага бүр авлигатай холбоотой асуудал хариуцсан, хяналтын зөвлөлтэй болох;
8. Дундаж орлоготой хүмүүсийн тоог нэмэх;
9. Асуулгуудыг нарийвчлах, бүтцийг өөрчлөх, хураангуйлах, зарим давтагдсан асуултыг хасах;
10. Асуулгыг тодорхой асуудлын агуулгаар багцлах, хяналтын асуултын тоог нэмэх зэрэг болно.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

ХАВСРАЛТ

УЛС ТӨРИЙН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ТАЛААРХ ТӨСӨӨЛЛИЙН ҮНЭЛГЭЭ						
	2018	2019	2020	2021	2022	Өөрчлөлт
Улс төрийн авлигын түгээмэл байдал	4.34	4.32	3.32	4.02	4.46	0.44
Улс төрийн авлигын түвшний өөрчлөлт	3.56	3.69	3.75	2.62	4.10	1.48
Салбар хүрээн дэх улс төрийн авлигын тархалтын цар хүрээ	3.93	3.92	4.01	3.71	4.23	0.52
Төрийн байгууллагын тодорхой үйл ажиллагаан дахь авлигын түвшин	4.17	4.37	4.34	3.34	4.41	1.07
Салбар болон үйл ажиллагаанд улс төрийн авлига чиглэгдсэн байдал	3.97	4.12	4.01	4.24	4.13	-0.11
Хээл хахуулийн хэлбэр	3.59	3.84	3.68	3.91	3.89	-0.02
Нөлөөллийн хэлбэр	3.96	4.12	4.03	3.75	4.14	0.39
Улс төрийн нам, бизнесийн бүлэглэлийн хамаарал	3.74	3.96	3.81	3.80	4.10	0.30
Улс төрийн авлигын хэлбэр	4.06	4.35	4.12	3.51	4.31	0.80
Хээл хахууль өгөх, авах арга	3.71	3.79	3.75	3.55	4.03	0.48
Улс төрийн авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс	4.24	4.33	4.27	4.11	4.30	0.19
Улс төрийн авлигын түвшинд нөлөөлсөн дутагдал доголдол	4.13	4.28	4.15	4.23	4.35	0.12
Бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал	3.89	3.93	3.86	3.76	4.17	0.41
Улс төрийн авлигын хор уршиг, үр дагавар	4.09	4.16	4.14	4.13	4.42	0.29
Авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт	3.52	3.81	3.55	3.14	3.88	0.74
Цар хүрээ	3.99	4.13	4.10	3.75	4.24	0.49
Хэлбэр	3.81	4.04	3.89	3.74	4.10	0.36
Шалтгаан нөхцөл	4.09	4.21	4.13	3.93	4.29	0.36
Хор уршиг, үр дагавар	3.81	3.98	3.93	3.9	4.15	0.25
Улс төрийн авлигын хүрээн дэх төсөөллийн үнэлгээ	3.93	4.08	3.98	3.82	4.18	0.36